SNUK

Where tireless striving stretches its arms towards perfection

सुधाकरराव नाईक कला, विज्ञान व उमाशंकर खेतान वाणिज्य महाविद्यालय,अकोला.

शब्दसुधा

वार्षिकांक २०२०-२१

शब्दसुधा

■ आमचे प्रेरणास्थान ■

मा.बी.पी.पवार

संस्थापक सचिव : सु. ना. कला, विज्ञान व उ. खे. वाणिज्य महाविद्यालय,अकोला.

■ मार्गदर्शक ■

डॉ.जयंत बोबडे

प्राचार्य

■ संपादक ■

डॉ.भास्कर पाटील, प्रा.नेमीचंद चव्हाण

■ सह संपादक ■

प्रा.डॉ.गजेंद्र वासनिक, प्रा.डॉ.नितीन देऊळकार

■ संपादक मंडळ ■

कु.साक्षी पवार, शुभम यमगवळी, कु.भारती माहुरे, कु.गायत्री काकड
घनशाम साखरकर,ओंकार जोगळेकर

: प्रकाशक :

प्राचार्य डॉ.जयंत बोबडे

मुखपृष्ठ : विजय गजभिये (माजी विद्यार्थी)

मुद्रक : योगिनी प्रिंट्स,मलकापूर,अकोला

(या अंकामध्ये प्रसिध्द झालेले लेखन हे त्या-त्या लेखकाचे, कवीचे असून
संपादक मंडळ या लेखनास सहमत असेलच असे नाही.)

संपादकीय...

प्रिय रसिक वाचक मित्रांनो,

आपल्या महाविद्यालयाचा शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ चा 'शब्दसुधा' हा वार्षिकांक आपल्या हाती देतांना मनस्वी आनंद होत आहे. महाविद्यालयामध्ये शैक्षणिक गुणवत्ता साधत असतांना विद्यार्थ्यांनी आपल्या अंतःकरणात दडलेल्या सुप्त गुणांना शब्दसुधाच्या माध्यमातून आविष्कृत केले आहे. शब्दसुधाचे संपादक या नात्याने आम्हाला खेद वाटतो की, दिवसेंदिवस विद्यार्थ्यांचे वाचन आणि लेखन कौशल्याचे विस्मरण होत आहे,तरी आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी या वर्षीच्या अंकामध्ये जे साहित्य लेखन केले आहे ते उत्कृष्ठच आहे.

वाचनप्रेमी बंधुजनहो, खरे तर या वर्षाचा हा वार्षिकांक प्रसिध्द करत असतांना आपण सर्वांच्याच भोवती एक भितीचे सावट आहे. कारण हा कालखंड कोरोनामय असा आहे. यात कित्येकांचा बळी गेलाय, अलीकडेच आपण कहिसे सावरत अहोत, या पार्श्वभूमीवर हा अंक प्रसिध्द करतांना संपादक- संपादक मंडळ आणि आमचे महाविद्यालय अत्यंत संवेदनशील आहे मात्र प्रक्रियेचा भाग म्हणून आपणांस क्रिया-कृतींपासून अलिप्त राहता येत नाही. याचाच एक भाग हा वार्षिकांक आहे. कोव्हिड -१९ मधून आपण ,आपला समाज, राज्य,देश,विश्व लवकरात लवकर सावरावे या सद्भावना संपादक मंडळाच्या आहे.

महाविद्यालयामध्ये शैक्षणिक गुणवत्ता साधत असतांना उत्तम गुणांची पदवी प्राप्त करणे हे प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे ध्येय असायला हवे. त्यासोबतच कला, क्रीडा, साहित्य लेखन, ह्या क्षेत्रातील ज्ञान, आनंद मिळविण्याचा आपण प्रयत्न केला पाहिजे. व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी हे सर्व आवश्यक आहे. पदवी घेऊन बाहेर पडल्यानंतर सामाजिक जीवनात वावरतांना महाविद्यालयातील हा सर्वकश अनुभवच तुम्हाला एखादया दीपस्तंभाप्रमाणे मार्गदर्शन करणार आहे.

'शब्दसुधा' हा वार्षिकांक सुंदर आणि आकर्षक करण्यासाठी महाविद्यालयाचे संस्थापक सचिव, मा. प्राचार्य, यांचे मोलाचे मार्गदर्शन लाभले. संपादक मंडळातील सदस्य, सहकारी प्राध्यापक, शिक्षकेत्तर कर्मचारी, विद्यार्थी प्रतिनिधी यांच्या उत्स्फूर्त व सक्रिय सहकार्याबद्दल सर्वांचे मनःपूर्वक आभार. या अंकात समाविष्ट सर्व कवी-लेखक व संकलक यांचे सहर्ष अभिनंदन. हा अंक प्रसिध्द करण्यासाठी संपादक मंडळावर प्राचार्यांनी जो विश्वास दाखविला, स्वातंत्र्य दिले, त्यामुळेच अंक अधिक सुबक करण्यास संपादकांना आनंद वाटला. त्यासाठी महाविद्यालयाचे संस्थेचे संपादक मंडळाकडून आभार.

या अंकास अधिक आकर्षक करण्यासाठी प्रकाश बागडे व स्वप्नील खडे यांनी छायाचित्र सजावट करुन दिली. तसेच योगीनी प्रिंट्सचे श्री .गजानन वाघमारे यांनी अंक सुबक व दर्जेदार करण्यासाठी घेतलेल्या परिश्रमाबद्दल आभार व या अंकातील त्रुटीबद्दल क्षमस्व !

- संपादक मंडळ

...शुभेच्छा संदेश...

शामकीमाता शिक्षण व क्रीडा प्रसारक मंडळ,उमरी (बु.) जि. वाशिम व्दारा संचालित असलेल्या अकोला स्थित सुधाकरराव नाईक कला, विज्ञान व उमाशंकर खेतान वाणिज्य महाविद्यालयाचा 'शब्दसुधा' शीर्षकाचा वार्षिकांक (२०२०-२१) प्रकाशित होत असल्यामुळे मला शुभेच्छा देतांना फार आनंद होत आहे. प्राचार्य आणि संपादक मंडळाने महाविद्यालयीन तरुणांना आपले हक्काचे विचारपीठ 'शब्दसुधा 'च्या माध्यमातून उपलब्ध करुन दिल्याबद्दल अभिनंदन......

विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढवून त्यांना लिहिते करण्याची प्रेरणा आणि स्फूर्ती या संपादकीय मंडळाने स्वीकारली. त्या माध्यमातून त्यांचे विचार, भाव-भावना व्यक्त करण्याची ही मोठी उपलब्धी या माध्यमाने यशस्वी होत आहे. या अंकामध्ये समाविष्ठ झालेले लेखन चांगल्या प्रकारचे आहेच. तरीही मला असे वाटते की, पुढील अंकामध्ये विद्यार्थ्यांनी आपल्या जीवनामध्ये घडलेले सुखद किंवा दु:खद अनुभव शब्दबध्द करावेत. सोबतच बोलीभाषेतील म्हणी-वाक्प्रचार सुभाषिते, लोकगीते, महापुरुषांचे प्रेरणादायी विचार यांचे संकलन -आकलन करुन विद्यार्थ्यांनी आपली लेखन कौशल्यता वाढवावी. याच हेतूने आम्ही महाविद्यालयात स्वतंत्र अभ्यासिका उपलब्ध करुन दिली आहे, त्याचा जरुर लाभ घ्यावा.

मला आनंद आहे की या अंकामध्ये मराठी भाषेविषयी म्हणी, वाक्यप्रचार,सुभाषिते यांचा समावेश झाला आहे. विद्यार्थ्यांनी सतत लिहित,वाचत राहिले पाहिजे. हा अंक प्रसिध्द होतांना एक वेदना आहेच, जगभर पसरलेली कोरोनाची महामारी. यामुळे आपली सगळी मानवजात आज भयभीत झाली आहे. लक्षावधींचा बळी घेणारी ही महामारी आपल्या सहस्त्रकांतील कधीही विस्मरणात न जाणारी घटना आहे. यातून सावरणे, दक्षता घेणे ,इथून पुढे येणाऱ्या अनेक समस्यांना आपण तोंड देण्यास सज्ज व्हावेत अशाही सदिच्छा मी सर्व विद्यार्थ्यांना देतोय.

शेवटी जीवन काय आहे, याचा सार व्यक्त करणारा एक संदेश समाजमाध्यमावर फिरला, तो मला खूप भावला, तो आपण सर्वांना संदेशपुरक ठरेल, यासाठी आपल्यापुढे साभार व्यक्त करतो.

जीवनातील सात सत्य--

आरसा – खोटे बोलू देत नाही,
ज्ञान – घाबरवू देत नाही,
समाधान – मोहपाशामध्ये अडकवत नाही ,
सत्य – कमकुवत होऊ देत नाही,
प्रेम – व्देष करु देणार नाही,
विश्वास – दु:खी होऊ देणार नाही आणि
कर्म – जीवनात अपयशी होऊ देणार नाही (साभार –गुगल प्ले स्टोअर)

या सात सत्याचा स्वीकार करुन आपण आपले जीवन सफल करावे, जे इतरांनाही लाभदायक ठरणारे असेल. या सदिच्छांसह थांबतो.

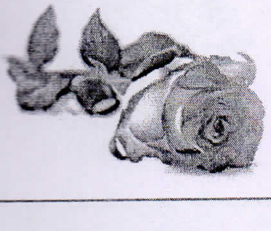

श्री. बी. पी. पवार
(संस्थापक सचिव)
शामकीमाता शिक्षण व क्रीडा प्रसारक मंडळ,
उमरी (बु.) जि.वाशिम

दोन शब्द : प्राचार्यांचे
अभिनंदन ....आणि शुभेच्छाही

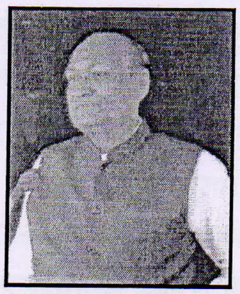

२०२०-२१ या वर्षीचा आमच्या महाविद्यालयाचा 'शब्दसुधा' हा वार्षिकांक प्रकाशित होत असतांना मला अत्यंत आनंद होत आहे. विद्यार्थ्यांना आपल्या मनातील विचार ,त्यांचे सुप्त गुण यांचा विकास करण्यासाठी वार्षिकांक महत्त्वाचा दस्तऐवज असतो. यामुळे विद्यार्थ्यांना लिखाणाची आवड निर्माण होण्यास मदत हाते. महाविद्यालयाने 'शब्दसुधा' हा वार्षिकांक दरवर्षी प्रकाशित करुन विद्यार्थ्यांना ही संधी उपलब्ध करुन दिलेली आहे.

विद्यार्थी हा महाविद्यालयाचा केंद्रबिंदू असतो. विद्यार्थ्यांची प्रगती म्हणजे महाविद्यालयाची प्रगती असते, म्हणून त्यांचा व्यक्तिगत विकास व्हावा या करिता महाविद्यालयात राष्ट्रीय सेवा योजना, सांस्कृतिक विभाग, क्रीडा विभाग व विविध अभ्यास मंडळांच्या माध्यमातून वर्षभर विविध उपक्रम राबविण्यात येतात. सदर कालखंड कोवीड -१९ मुळे प्रभावित असल्याने महाविद्यालयाला देखील अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागले.याही स्थितीत महाविद्यालयाने विद्यार्थी केंद्रस्थान मानुन विविध कार्यक्रम राबविले,यात माझ्या मार्गदर्शनाखाली कोरोना जनजागृती कार्यक्रम राबविण्यात आला. या एकूणच कृतीचा लेखाजोखा सुध्दा या वार्षिकांकातून विद्यार्थ्यांसमोर ठेवण्यात येतो. याचा उद्देश हाच की यातून इतर विद्यार्थ्यांना प्रेरणा मिळावी. महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना अभ्यासासोबतच त्यांचे विचार शब्दबध्द करण्याचे कार्य हा 'शब्दसुधा' अंक निश्चितच करीत आहे. विद्यार्थ्यांच्या कथा, कविता, चारोळी , विनोद, विविध लेख या अंकातून प्रसिध्द करुन त्यांना हक्काचे विचारपीठ आमच्या 'शब्दसुधा' वार्षिकांच्या संपादक मंडळाने उपलब्ध करुन दिलेले आहे. संपादक मंडळाने अतिशय मेहनतीने अतिशय आकर्षक आणि वाचनीय अंक संपादित करुन दिला, त्याबद्दल या अंकाचे संपादक डॉ.भास्कर पाटील, प्रा.नेमीचंद चव्हाण वार्षिकांक समिती सदस्य डॉ.नरेंद्र वासनिक , डॉ. नितीन देउळकार या सर्वांचे हार्दिक अभिनंदन करतो आणि या अंकाच्या पुढील वाटचालीस माझ्या मन:पूर्वक शुभेच्छा देतो.

प्राचार्य
डॉ.जयंत बोबडे
सु. ना. कला, विज्ञान व उ.खे.
वाणिज्य महाविद्यालय,अकोला.

तृतारी : एक आकलन

केशवसुतांचे सर्वात अधिक गाजलेले गीत म्हणजे तुतारी ! ह्या गीतातून समता, स्वातंत्र्य व बंधुत्व ह्या जगप्रसिद्ध तत्वत्रयींचा ओजस्वी आविष्कार झाला आहे. त्यामुळे हे गीत सुधारक संप्रदायाचे स्फूर्तिगीत होऊन बासले आहे. काव्याच्या माध्यमातून मतप्रचार करणे हा पायंडा केशवसुतांच्या तुतारीने सुरु केला.

जुने आणि नवे हा संघर्ष कोणत्याही काळात व कोणत्याही समाजात नित्य सुरू असतो. तसेच नवे देण्याच्या आकर्षणाने नवे हवेहवेसे वाटू लागणे व जुन्या विषयी तिरस्कार निर्माण होणे ही प्रक्रियाही नित्य सुरू असते. विशेषतः तरुण पिढी कोणत्याही नाविण्याला फार लवकर बळी पडते. महाराष्ट्रातही हेच घडले. ह्यात पुन्हा इंग्रजांची राजवट. भारतीय जनतेने आपली परंपरागत मूल्य व आचार सोडून देऊन पाश्चात्य सुधारणावा द्याचा अत्यंत कळकळीने व हिरिरीने पुरस्कार करणारे आगरकरांसारखे तरुणही त्यात काळात निर्माण झाले. आगरकरांचे कार्य हे बंडखोर स्वरूपाचे होते. केशवसुत हे वैचारिक दृष्टीने आगरकर संप्रदायी. आगरकरांनी गद्यात मांडलेले बंडखोर विचार केशवसुतांनी तितक्याच तिडकीने ह्या छोट्याशा गीतातून प्रगट केलेल आहे.

केशवसुतांची सुधारणावादावरील निष्ठा व कळकळ, त्याचप्रमाणे परंपरागत मुल्यांविषयी तिरस्कार इतक्या जळजळीतपणे मांडला आहे, की अनेकांना ही कविता त्याच्या **तुतारी** ह्या नावाप्रमाणे सुधारणावादाची तुतारीच वाटते. तिच्यातील उत्कृष्ट आवेशामुळे ती अतिशय ओजस्वी व काव्यपूर्ण झाली आहे.

'जुने जाऊ द्या या मरणालागुनी' असे दाहक उदगार काढून कवीने

"शुरांनो... ! या त्वरा करा रे !
समतेचा ध्वज उंच धरा रे !
नीतीची व्दाही पसारा रे!
तुतारीच्या हा सुराबरोबर...!

असा क्रांतिकारक संदेश वाचकांना दिला आहे. कवितेचा प्रारंभ अतिशय शैलीदार व ओजस्वी आहे. झोपलेल्या समाज पुरुषाला जागृत करण्यासाठी त्याला कर्णकर्मरा तुतारी हवी. त्यासाठी सारंघी, सतार, वीणा, मृदंग - सनई ह्यासारखी सोम्य वादय नकोत. ही तुतारी तो प्राणपणाने फुंकिल व समाजपुरुषाला जागृत करेल, असे विचार पहिल्या तीन कडव्यांतून व्यक्त केले आहे. त्यातून कवीची समाजहिताविषची तळमळ व्यक्त होत आहे.

चौथ्या कडव्यांतून प्रतिपादय विषयाला प्रारंभ होतो. कवी पुरातन रूढींना जुलमी व राक्षसी समजतो. रूढी म्हणजे प्रगतीचा आकाश रोखणारे ढग. रूढी म्हणजे समाजरूपी आम्र वृक्षाला लागलेली कीड असे सांगून रुढीची तरफदारी करणा-या व्यक्तीला कवीने मूर्ख असे संबोधले आहे .

प्रकाश बांडे
बी. ए. प्रथम वर्ष

बंजारा समाजाची दिवाळी

गोर बंजारा संस्कृती ही अति प्राचीन असून 'गोर' हा एक वंश आहे. या गोरवंशाला लोकांनाच भारतात बहुतांश 'गोर' बंजारा या नावाने ओळखले जाते. गोर- बंजारा हा एक समुद्ध सांस्कृतिक परंपरा असणारा भारतीय समाज रचनेचा महत्वाचा घटक होय. 'गोर-बंजारा' या शब्दातील 'गोर' या शब्दांची निर्मिती 'गो रक्षक' या शब्दापासून अधिक संभवनीय असल्याचे जाणकार सांगतात. यामधील 'गो' म्हणजे गाय व 'र' म्हणजे रक्षा. यावरून 'गोर' म्हणजे गाईचे पालनपोषण, रक्षण करणारा लोकगण म्हणजे 'गोर'.

बंजारा जमातीच्या समुदायासाठी 'गोरमाटी' असाही एक शब्दप्रयोग केला जातो. अर्थातच गोरमाटी हा शब्दप्रयोग बंजारा बांधव आपल्या

स्वकीयांसाठीच करताना दिसतात. तसेच बंजारा हा शब्द आपल्या भारतीयांना अपरिचित आहे असे मूळीच नाही. अनेक सिनेगीतातून, हिंदी काव्यरचना इत्यादीमधून 'बंजारा' या शब्दाचा उल्लेख विविध ठिकाणी आपणास सापडतो. 'बंजारा' या शब्दाचा लोकगणासाठी व्यापक अर्थाने गोरबंजारा असा शब्द प्रयोग होताना दिसतो.

आपल्या भारतात वेगवेगळ्या राज्यांत, भौगोलिक प्रदेशात बंजारा समाज 'बंजारा' 'गोरमाटी' 'लमाणी' 'लमाण' 'लभाण' 'लभाणी' 'लभाणा' 'लंबाडा' 'सुगाळी' 'बाजीगर' 'यादगीर' इत्यादी अनेकविध नावाने ओळखला जातो. आजमितीला गोर-बंजारा समाज हा भारतातील जवळ जवळ सर्वच राज्यांमध्ये व केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये कमी - अधिक प्रमाणात वास्तव्यास असल्याचे पाहावयास मिळते.

बंजारा लोकगणाच्या संदर्भात एक बाब अशी दिसते की, गोर-बंजारांची लोकवस्ती आजही प्रामुख्याने डोंगराळ भागात डोंगर पायथ्याजवळ असल्याचे आढळून येते. डोंगराळ भाग निवडण्यामागे एक मुख्य कारण असे दिसते की गोर-बंजारांकडे मोठ्या प्रमाणात गुरे-ढोरे होती. त्यांना चारण्यासाठी ते वनाचा आसरा घेत असत. कालांतराने त्यांना स्थिरावणे भाग पडले असावे व 'बनचर' या शब्दाचे अपभ्रंश रूप 'बंजारा' असे झाले असावे. म्हणून 'बनचर' या शब्दापासून 'बंजारा' या शब्दाची उत्पत्ती असावी हेही नाकारता येत नाही.

भारतीय गोर-बंजारा समाजगण हा एक आदिम समाजगण असून त्यांची लोकसंस्कृती ही तितकीच पुरातन व लौकिक असल्याचे दिसते. गोर बंजारांचा इतिहास हा त्याग, बलिदान, शौर्य व पराक्रम यांनी समृद्ध आहे. उपजतच कष्टाळू, मुळतःच सृजनशील असा हा समाजगण असून आपले सांस्कृतिक अविष्कार सण-उत्सव आदींच्या माध्यमातून व्यक्त करणारा, नाच-गाण्यात आनंद शोधणा-या बंजारा समाजाने कशीदाकारी सारख्या अनेक कलाकुसरींची मनोभावे जपणूक केली आहे. संपूर्ण भारतात गोर-बंजारा हा समाजगण सर्वत्र विखुरलेला असून भारताच्या अगदी कानाकोपऱ्यापर्यंत त्यांच्या वस्त्या आहेत. लदेणी व्यवसायाच्या निमित्याने मध्य युगा पर्यंत हा समाज भारताच्या वेगवेगळ्या भौगोलिक प्रदेशात अविरत भटकंतीचे जीवन जगत होता.

संस्कृती व समृद्धीने नटलेल्या मेवाडमध्ये 'राजपूत' घराणे वास्तवास होते. या समृद्ध भूमीवर सतत परकीय आक्रमण होऊ लागले. मेवाडमध्ये वारंवार होणाऱ्या रणसंग्रामामुळे राजपूत लोकांनी स्वतः चे रक्षण करण्यासाठी मेवाडचा त्याग केला. भारताच्या व भारताबाहेरील प्रदेशात उदरनिर्वाहाचे साधन म्हणून व्यापार सुरु केला. तेव्हापासून या लोकांना बंजारा म्हणू लागले. 'बनज' या शब्दाचा अर्थ व्यापार होतो. दऱ्याखोऱ्यात राहून, व्यापार करून उदरनिर्वाह करणाऱ्या राजपूत वंशाची ओळख धूसर झाली. पण, लोकगीते व संस्कृतीमधून ती आजही टिकून आहे.

एकेकाळी राजस्थानमध्ये राहणाऱ्या बंजारा समाजाचे जीवन उद्ध्वस्त झाले. अल्लाउद्दिन खिलजीने सन १३०३ मध्ये चितोडगडावर स्वारी केली. त्यात ३० हजार हिंदूंची कत्तल केली. राजवाडे, किल्ले उद्ध्वस्त केले. आपल्या भूमीच्या रक्षणासाठी भूमिपुत्र प्राणपणाने लढले. तो दिवस होता. दिवाळीचा बंजारा समाजासाठी ही रात्र (दिवाळी) काळरात्र ठरली. तेव्हापासून दुःखी, हताश झालेल्यांचे सांत्वन करण्याची प्रथा पडली असावी, म्हणून या समाजातील कुमारीका आजही दिवाळीला दिवा घेऊन प्रत्येकाच्या घरी जातात.

हिंदू संस्कृतीमध्ये दिवाळी हा सण पाच दिवस साजरा केला जातो. मात्र बंजारा संस्कृतीमध्ये दोन दिवस हा सण अगदी पारंपरिक पद्धतीने साजरा केला जातो. बंजारा समाजामध्ये दिवाळी या सणाला

'दवाळी' हा शब्द रूढ झाला आहे. या दिवशी तांड्यातील सर्व मुली नायकाकडे जाऊन दिवाळीची ओवाळणी करण्याची परवानगी मागतात.

पाच दिवसातील पहिला दिवस म्हणजे लक्ष्मीपूजन होय. त्या दिवशी सगळे हिंदू लोक मोठ्या थाटाने दिवाळी साजरी करतात. दिवे लावतात, फटाके फोडतात आणि खूप मज्जा घेतात. पण बंजारा समाजामध्ये या व्यतिरिक्त दीपोत्सव वेगळ्या पद्धतीने साजरी करतात. लक्ष्मी पूजनाच्या दिवशी सकाळी तांडयाचा 'नायक' (तांडा प्रमुख) तांड्यातील प्रत्येक घरी जाऊन मुलींना 'मेरा' मागायला पाठवा म्हणून सांगतो. असे सांगत तो नायक प्रत्येकाच्या घरी जाऊन सांगतो. मग मुली संध्याकाळी 'मेरा' मागायला जावे लागते म्हणून तयारीला लागतात. दिवा घेवून जायचं असते म्हणून त्या 'ढाकणीला' (मोठी पणती) सजवतात. आणि त्या ढकणीत मोठी वात करतात. म्हणजे पूर्ण तांडा फिरेपर्यंत ती वात पूरावी.

संध्याकाळी लक्ष्मीपूजन झाल की मुली 'मेरा' मागायला जायच आहे म्हणून तयारीला लागतात. छान नवीन नवीन कपडे घालतात. या दिवशी तांड्यातील सर्व मुली नायकाच्या घरी दिवे घेवून जातात. पहिले घर 'नायकाचे' आणि दुसरे घर 'कारभारीचे' आणि मग सगळी घरे तांड्यात जेवढे घरे असतील तेवढ्याही घरी मुली दिवे घेवून जातात. नायकाच्या घरी गेल्यावर नायकाची बायको म्हणजे 'नायकीनबाई' सगळ्या कुमारिकांना हळद, कुंकू लावून प्रसाद देते. आणि मग सगळ्या मुली मेरा मागायला सुरवात करतात आणि सगळ्या कुमारीका वर्तुळाकार पद्धतीने उभ्या राहतात आणि गाणे म्हणतात.

" वरसे दनेरी कोट दवाळी याडी तोंन मेरा!
वरसे दनेरी कोट दवाळी बापू तोंन मेरा!
दादा, दादी, भाई, भेन तोंन मेरा||"

असे गाणे गात मुली मेरा मागतात. त्या निमित्त्याने तांड्यातील मुली कोणाच्या आहेत, काय करत आहेत याची ओळख नायकाला आणि अन्य व्यक्तींना होते. अगदी गावातील गरीबाच्या घरी देखील हा कळप जातो. आपल्या कुवतीप्रमाणे गावातील मंडळी या मुलींना ओवाळणी देतात. यावरून असे लक्षात येते की, बंजारा समाज हा कष्ट करणारा आहे आणि कष्ट करून दुसऱ्याना देण्याची वृत्ती आहे.

वरील गाण्यातील वाक्यातील 'कोट' या शब्दाचा अर्थ किल्ला. 'मेरा' चा अर्थ वाडा, 'तोंन' चा अर्थ तुला होतो. याचा अर्थ 'वर्षातून एक दिवस दिवाळी येते. या सणाच्या दिवसी कोणीही हताश राहू नका आणि सगळ्यांना किल्ला व वाडा बांधून देण्याचे अभिवचन देतात.' हे अभिवचन पशुलाही देतात. गाणे म्हणत सगळ्यांना प्रोत्साहित करतात. मेरा मांगुन झाल्यानंतर नायक सर्व मुलींना पैसे देतो, म्हणजे मेरा देतो.

संपूर्ण तांडा कुमारीकांना लक्ष्मी मानतो. अशा प्रमाणेच मुली सगळ्यांच्या घरी दिवे घेवून जातात. एका घरातल्या सगळ्या लोकांना मेरा मागून झाल्यानंतर त्यांच्या घरातील सगळ्या गाई गुरांना मेरा मागायला जास्त वेळ लागत नाही. पण जर तांडा मोठा असेल तर मग मुलींना कधी-कधी रात्रीची दिवस निघून जातो. मुली थकून जातात.

दिवाळीच्या पहिल्या दिवशी तांड्यातील सर्व मुली नायकाच्या असतात किंवा कारभारीच्या असतात किंवा डावच्या असतात,किंवा आसामीच्या असतात. अशा प्रतिष्ठित मंडळीच्या सर्व मुली या दिवशी पारंपरिक पेहरावाचे दर्शन घडते. बंजारा समाजात दिवाळीचे हे दोन दिवस अगदी उत्सव म्हणून उत्साहाने साजरे केले जातात. दिवाळीच्या पहिल्या दिवशी अश्विन महिन्याची आमावस्या येते. या अश्विन आमावस्येला 'काळीमावस' असे म्हणतात.

"काई रात अंधेरी ये दिवलो बाळलीजो

काई लकडीरो तोटो ये चाकला
चिरलिजो
काई पाणीरो तोटो ये झारी भरलीजो"

या गाण्यातून बंजारा मुली सांगतात की, काळोखाची रात्र आहे. आपल्यावर संकटे ओढा वली आहेत, तरीही कुणी हताश बसू नका. निसर्गाने आपल्याला भरभरून दिले आहे. कुठल्याही गोष्टीची कमतरता नाही. बंजारा समाज हा निसर्गपूजक आहे. दऱ्याखोऱ्यात राहून पशुंच्या सहाय्याने उदरनिर्वाह करणारा हा समाज पशूंना कसा विसरेल ?

दिवाळीच्या दुसऱ्या दिवशी मुली सकाळी अंघोळ करून एकत्र जमतात आणि नायकाच्या घरी येतात आणि या सगळ्या मुली जंगलात जाऊन रानफुले शोधतात आणि जमा करतात. मोठ्या मुलींना तर 'उपवास' असतो. मग मुली घरून सोबत नारळ नेतात. आणि काही फराळाचे सोबत नेतात. मग फुल शोधण्याच्या आधी मुली तिथे नारळ फोडतात, फटाके फोडतात. त्यांच्या सोबत तर लहान-लहान मुले जातात. हे झाल्यावर मुली 'ग्रुप' ने रानफुले शोधतात. सूर्यफुलासारखे फुल, इकडी, तिकाडी, बरु, कल्डू हे रान फुले तोडतात आणि गाणे म्हणतात.

"बरु रे बरु, पहिले रेतोतो पडीतेम|
आब आयोरे बरु तू गोदनेम||"
"काई पाणी पडरो ये याडी बाई दर्याती
नारो किसना भिंजारो ये |
याडी बाई दर्याती ||"
नारे किसनारी लोवडी ये बाई |
सो ये सव्वासेरी ||
काई पाळी पडरो ये याडी बाई दर्याती |
मारी राधिका भिंजारीये ||
याडी बाई दर्याती ||
मारे राधिकारी ओणी ये |
सो ये सव्वासेरी ||"

"डपडा वजाये वाळो कोर छी क पोरीया |
वासुदेव-देवकी रो छ ये पोरीया ||"

असे गाणे म्हणून फुल तोडतात. या गाण्यातून समाजाच्या, घराण्याच्या प्रतिष्ठेचे गुणगान करतात.

फुल तोडल्यानंतर त्या सगळ्या जवळचे फुल जमा करतात आणि परत येतात.
" वीरा रे दामळी ती छूटीये बाळदा
ये डुंगरेरो हालसो मोर "

रानफुल घेवून परतल्यावर सगळ्या मुलींना नायकाची बायको पाणी प्यायला देते. मग मुली 'गोधन' करतात. ('गोधन म्हणजे गाईच्या शेणाचे वर्तुळ बनवून त्याला पूजतात.) त्या मुली नायकाच्या घरी गोधन करतात, घरासमोर एक गोधन करतात आणि त्या गोधनमध्ये जंगलातून आणलेल्या बरुचे गवत, तिकडीचे गवत, लांबडीचे गवत, फुल, इत्यादी फुले ठेवतात. मुली त्या शेणाच्या वर्तुळाला लावणाऱ्या सजावटीसाठी मुली सकाळी १०.०० च्या दरम्यान जंगलात जातात. दहाच्या नंतर मग त्यांना गोधन करण्यातच सगळा दिवस निघून जातो.

गोधन करून झाल्यानंतर सगळ्या मुली नायकाच्या घरी परत येतात आणि मग नायकाची बायको त्यांना गोधण पूजण्यासाठी गव्हाच्या पिठाच बनवलेल 'कुंलर' देते आणि एक रुपया, हळद, कुंकू, अगरबत्ती घेवून मुली रानफुल त्या गोदणात ठेवून गाणे म्हणत गोधनाची पुजा करतात. गाईच्या शेणाची श्रद्धेने पूजा करतात आणि दिवाळीला सर्वांना सुखी ठेवण्याचे साकडे घालतात. प्रार्थना करताना खालील गीत म्हणतात.

"फुल रे फुल गाई गोदन फुला
खेवडया, मेवडया, बांड्या, बुच्च्या
घोडेरी कटारे, लांबी हारे धोळी हारे
धोळी भरी गावडी तो लोवडी भरो छाज
फुडाभरो घी मोठेसे मातेर,

लांबेसे कानेर आण, दान देकेस दवाळी मावली
बेटार टागरुज करेस"

याचा अर्थ 'हे दिवाळी माते, आमच्याकडे जे पशुधन आहे. (गाई, म्हशी, घोडे, बैल) या जनावरांना व आम्हालाही सुखी ठेव. आमची भरभराट होऊ दे.'

हे सगळ झाल्यानंतर मग मुली मंदिरावर जातात आणि तेथील लिंबाच्या झाडाला पूजतात आणि ज्या मुलींच लग्न होणार आहे. त्या मुली त्या लिंबाच्या झाडाला हातातील एक बांगडी झाला बांधतात आणि एक रुपया किवा ५० पैसे त्या झाडाच्या खोड्यात ठोकतात आणि गाणे म्हणतात आणि रडतात. कारण त्यांना दुःख होते की त्या पुढच्या दिवाळीला राहणार नाही आणि हे सर्व झाल्यानंतर शेवटी तांड्यातल्या सर्व कुमारीकांना नायकाच्या (तांडा प्रमुख) घरी गोड जेवण असते. दिवाळीच्या दिवशी या सगळ्या कुमारीकांना लक्ष्मी समजून त्यांची पुजा केली जाते. नायक मिष्टान्नाचे भोजन देतो. अशा रीतीने बंजारा समाजात दिवाळी साजरी केल्या जाते.

'दिवाळी' या सणाला बंजारा संस्कृतीमध्ये अन्यसाधारण महत्त्व आहे. ही दिवाळी बंजारा मुलींची दिवाळी म्हणून ओळखली जाते. साधारणतः शेकडो वर्षापूर्वी पासूनच्या परंपरेप्रमाणेच अजूनही हा सण बंजारा समाजामध्ये साजरा केला जातो. तांड्यातील मुलींचा जगाशी फारसा संबंध नसतो. त्यामुळे या मुली जास्त कुणाच्या घरीदारी जात नाहीत. मात्र दिवाळीचे दोन दिवस सगळ्या मुली बाहेर पडून हा सण अगदी उत्साहाने साजरा करतात.

ज्या मुलीं मागच्या दिवाळीला कुमारीका होत्या आणि या दिवाळीला नाही. कारण त्याच लग्न झालेल असते तर त्या मुली दिवाळीच्या दुसऱ्या दिवशीच पाहुण्या येतात आणि त्या मुलींसोबत गप्पा मारतात. त्यानाही आनंद होतो. त्यांना सासरी घ्यायला जातात आणि घेवून येतात. त्या पाहुण्या आल्यानंतर चार-पाच दिवस राहतात आणि मग चालल्या जातात.

शेवटी मग संध्याकाळी मुली परत एकत्र येतात आणि गाणे म्हणतात आणि नाचतात. ते गाणे खालीलप्रमाणे -

"काळो वावर छ ये खेचडीरो झाड छ|
वोरे हेट बापू सुतोच ये आज ||
उठ रे बापू हात मुंडो धोल |
मुठीको चुरमो खालरे तु ||
"काळो वावर छ ये खेचडीरो झाड छ|
वोरे हेट बापू सुतोच ये आज ||
उठ रे बापू हात मुंडो धोल |
मुठीको चुरमो खालरे तु ||

पुढच्या वर्षी नसणाऱ्या मुली यावर्षी गाणे म्हणतात ते खालीलप्रमाणे -

"सातंळो ये सातंळो घाव घाली आवजो
आंगेरे साल तम चली आव जो
सातळोये आजेरो दिवाळो रे तरी जो"
"लांबडी ये लांबडी वराडू तारी चांबडी
आगेरीया जरा डीगेरीया"
"तरस लागी ये नायकल झारीच को
भुक लागी ये नायकळ पोळीच पो"

तिसऱ्या दिवशी भाऊबीज असते. भाऊबीज मात्र हिंदू चालीरितीप्रमाणेच साजरी केली जाते. भाऊबीज हा बहिण-भावाचा दिवस असतो. बहिण भावाला ओवाळते आणि भेट म्हणून बहीण भावाला नारळ आणि रुमाल देते आणि मग भाऊ सुध्दा बहिणीला भेट वस्तू देतो. भाऊबीजला सगळ्या मुली भावाच्या घरी पाहुण्या येतात. या वेळी स्वतःच्या हाताने शिवलेले आणि सजावट केलेले पारंपारिक ड्रेस भेटवस्तू म्हणून दिली जाते.

लक्ष्मीपुजांच्या दिवशी त्या घरच्या लक्ष्मी असतात म्हणून त्या दुसऱ्या दिवशी आणि भाऊबीजला पाहुण्या येतात. भाऊ बहिणीला घ्यायला

जातो. दोन-तीन दिवस राहून त्या परत जायला लागतात. तेव्हा त्यांना नवीन कपडे घेवून वाटी लावतात हिंदू धर्मात ही परंपराच आहे तसेच बंजारा समाजात सुध्दा मुलींना हवे तसे कपडे घेवून देतात.

दिवाळी या सणाला आमच्या बंजारा संस्कृतीमध्ये अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. ही दिवाळी बंजारा समाजातील मुलींची दिवाळी म्हणून ओळखली जाते. साधारणतः शेकडो वर्षापूर्वीपासूनच्या परंपरेप्रमाणेच अजूनही हा सण बंजारा समाजामध्ये साजरा केला जातो. तांड्यातील मुलींचा जगाशी फारसा संबंध नसतो. केवळ त्यांचा निसर्गाशी संबंध असतो. त्यामुळे या मुली जास्त कुणाच्या घरीदारी जात नाहीत. मात्र दिवाळीचे दोन दिवस सगळ्या मुली बाहेर पडून हा सण अगदी उत्साहाने साजरा करतात.

कु. पुजा उल्हास चव्हाण
बी.ए. भाग २

माझं कॉलेज

माझं कॉलेज
म्हणजे एक आठवण
मनाच्या कोपऱ्यात साठवलेली ....
माझं कॉलेज
म्हणजे एक अनुभव
प्रत्येकाच्या आयुष्यात
एकदा तरी येणार ....
माझं कॉलेज
म्हणजे एक माहेर,
पुन्हा पुन्हा
यावेसे वाटणारे ....
माझं कॉलेज
म्हणजे एक गोड नाते,
सगळ्यांनाच बांधून ठेवणारे.......

आशुतोष काटे बी.ए. अंतिम वर्ष

हिंदू धर्मातील प्राचीन ग्रंथ

वेद :

जे जगात नाही ते वेदात आहे असे म्हणतात. वेद हे भारतीय धर्माचे व संस्कृतीचे मूलाधार ग्रंथ. 'मन्त्राब्राम्हणयोर्वेदनामधेयम' अशी वेदाची व्याख्या करता येईल. जगातील पहिले साहित्य वेद. वेद हे मानवसृष्टीच्या आधी परमेश्वराने मानवाच्या कल्याणासाठी निर्माण केले आणि म्हणूनच ते अनादी आहेत अशी वैदिकांची धारणा आहे. ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्व वेद यांना वेद अथवा संहिता असे म्हटले जाते. या वेदांचे संहिता, आरण्यके, ब्राहमणे आणि उपनिषदे असे चार उपविभाग आहेत. यापैकी उपनिषदे ही वेदांच्या शेवटी येतात. म्हणून त्यांना 'वेदान्त' असे म्हटले जाते. वेद हे आपले सर्वाधिक प्राचीन साहित्य मानले जाते. वेदांची निर्मिती अनेक ऋषींनी केली. वेदांमधील काही सुक्त हे स्त्रियांनी रचलेले आहेत. वेदाची भाषा संस्कृत होती. वेदांना श्रुती असेही म्हणतात. पुरुषांनी बनवलेला वेद म्हणजे ऋग्वेद होय. ऋचा म्हणजे स्तुती करण्यासाठी रचलेले पद. अनेक ऋचा एकत्र गुंफून एखाद्या देवतेची स्तुती करण्यासाठी तयार केलेल्या काव्याला सुक्त असे म्हणतात.

ऋग्वेद संहितेमध्ये विविध देवतांची स्तुती करणारी सुक्त आहेत. यजुर्वेद संहितेमध्ये यज्ञात म्हंटले जाणारे मंत्र आहेत. यज्ञविधीमध्ये कोणत्या मंत्राचे पठण केव्हा आणि कसे करावे याचे मार्गदर्शन या संहितेमध्ये केलेले आहे. त्यात असणारी मंत्र आणि गद्यात दिलेले त्याचे स्पष्टीकरण अशी रचना आहे. तर सामवेदामध्ये यज्ञ विधीच्या वेळी तालासुरात मंत्र गायन केले जात असे. ते गायन कसे करावे याचे मार्गदर्शन संहितेमध्ये केलेले आहे. भारतीय संहितेच्या निर्मितीमध्ये सामवेद याचा मोठा वाटा आहे. तर अथर्व वेदांच्या संहितेला अथर्व

ऋषींचे नाव देण्यात आले. अथर्व वेदामध्ये दैनंदिन जीवनातील अनेक गोष्टींना महत्व दिलेले आढळते. आयुष्यात येणाऱ्या संकटावर, दुःखांवर कशा पद्धतीने उपाय करायचे हे त्यामध्ये सांगितले आहेत. तसेच अनेक औषधी वनस्पतींची माहिती त्यात दिलेली आहे. राजाने राज्य कसे करावे याचेही मार्गदर्शन त्यामध्ये केलेले आहे. त्याच्या नंतर ब्राम्हणग्रंथ, उपनिषदे यांची रचना केली गेली. त्यांचाही समावेश यात केला जातो. यज्ञविधीमध्ये वेदांचा वापर कसा करावा हे सांगणाऱ्या ग्रंथांना ब्राम्हणग्रंथ म्हणतात. प्रत्येक वेदाचे स्वतंत्र ब्राम्हणग्रंथ आहेत अरण्यात जाऊन एकाग्रचित्ताने केलेले चिंतन आरण्यक ग्रंथामध्ये मांडलेले आहे. यज्ञ विधी पार पाडत असतांना कोणत्याही प्रकारची चूक होऊ नये याची जबाबदारी घेतलेली दिसते. तर उपनिषद म्हणजे गुरूजवळ बसून मिळवलेले ज्ञान होय. जन्म-मृत्यू सारख्या घटनांबद्दल अनेक प्रश्न आपल्या मनामध्ये येत असतात त्या प्रश्नांची उत्तरे सहज मिळत नाहीत, अशा गहन प्रश्नांवर उपनिषदांमध्ये चर्चा केलेली आहे. चार वेद, ब्राम्हण ग्रंथ, आरण्यके आणि उपनिषदे रचण्यास सुमारे हजारो वर्षाचा कालावधी लागला. त्या कालावधीत वेदकालीन संस्कृतीत अनेक बदल होत गेले. त्या बदलांचा आणि वेदकालीन लोकजीवनाचा अभ्यास करण्यासाठी वैदिक वाङ्मय हे महत्त्वाचे साधन आहे.

वेदांचा आविष्कार :

वेद कसे निर्माण झाले याविषयी अनेक मते आढळून येतात. परमात्मा किंवा ईश्वर या महाभूताचे निःश्वास म्हणजे वेद होत, असे बृहदारण्यक उपनिषदात सांगितले आहे. वेद हे शब्दस्वरूप असल्याने ते आकाशातून उत्पन्न झाले असेही एक मत आहे.

वेदांचे महत्त्व व प्रामाण्य :

वेद हे आर्यधर्माच्या मुलस्थानी आहेत. 'वेदोडखिलो धर्ममूलं' असे मनुवचन प्रसिद्धच आहे. वेदांवरून तत्कालीन आर्य जणांच्या भौतिक उन्नतीची कल्पना येते. व्यक्ती, समाज आणि राष्ट्र या तीन गोष्टींच्या माध्यमातून आर्यांनी भौतिक उत्कर्ष साधला होता. वेद, स्मृती, सदाचार आणि स्वतःच्या अंतः करणास जे बरे वाटले ते, अशी धर्माची चार प्रकारची लक्षणे आहेत. भारतीय आस्तिक दर्शनानी आपापले तत्वज्ञान मांडतांना वेदांचा आधार घेतला आहे.

वेदांचे स्वरूप :

वेदांमध्ये अग्नी, इंद्र, वरुण, उषा, मरुत अशा विविध देवतांची स्तुतीवर सुक्ते आहेत. वैदिक ऋषींनी निसर्गातील वेगवेगळ्या शक्तींना उद्देशून रचलेली ही स्त्रोत्रेच आहेत. वैदिक काळातील कुटुंब व्यवस्था, लोकजीवन, संस्कृती, आश्रम व्यवस्था, शिक्षण पद्धती, राष्ट्र दर्शन, तत्वज्ञान विषयक संकल्पना अशा विविध मुद्द्यांची माहिती आपल्याला वेदांमध्ये अभ्यासायला मिळते.

कु. अंकिता सेवकराम जामनिक
बी.ए. अंतिम वर्ष

बंजारा समाजाचा होलीकोत्सव

होळी हा शब्द तोंडात येताच त्या मागोमाग बोंबा आल्या. होळी सणाला बंजारा समाजात वेगळीच बोंब असते. आणि त्याच बरोबर या सणाला फार मोठा धार्मिक सण असे मानले जाते. पूर्वी बंजारा समाजात दिपावली संपताच होळीला सुरुवात व्हायची. हा समाज अत्यंत कष्टाळू आहे. ह्या समाजातील शेतकरी रात्रदिवस काबाडकष्ट करतो. दीपावली संपल्यावर शेतातील शेत मालावर रात्री जागरण करावे लागते. रात्री डफडा घेवून हा शेतकरी राखणी करतो, शेतात जातो आणि अशा रात्रीच्या वातावरणात कडाक्याच्या थंडीत होळी सणाकरिता म्हणावयाच्या गाण्याची रचना करतो. डफ वाजवून गाणे म्हणण्या मागे दोन उद्देश साध्य होते. रखवालदार शेतात असल्याबाबत चोराला खात्री पटते व रात्री शेतमालाची नासाडी करणारे जंगली प्राणी शेतात फिरत नाही, अशा दुहेरी उद्देशाने होळीच्या गाण्याला सुरुवात होते. जंगलात ते ही रात्री आजू बाजूला कोणीही नाही अशा वातावरणात होळीला साजेशी अशी गाणे म्हणत शेतातील शेतमाल पूर्ण जमा झाल्यावर रात्रीच तांड्यातील जवान पोर जमतात. मागील दोन-तीन महिन्यातील गाठणाऱ्या थंडीत गरम गरम जोडलेली गाणी आनंदात बुडून डफाच्या तालावर गातात. होळीचे गाणे म्हणायचे सुरुवातीला आया बहिणींची व थोरांची श्रमा मागतात.

॥ सामळोये याडी काकी ये दादी होळी बोलच भांड होळी बोलच भांड, माफी देदो होळी बोलच भांड ॥

आई, काकू व आजी आम्ही जी होळीची गाणे गातो ती आम्ही गात नसून प्रत्यक्षात होळीचेच अशा प्रकारे भांड गाणे गातो म्हणून आम्हाला क्षमा करावी अशा प्रकारची सुरुवात करून होळी गाणे गाण्यास तयार होतात. मात्र त्यांच्या अंगात जणू काही होळीच संचारल्या सारखी आणि त्या गारठया थंडीच्या रात्री जोडलेल्या होळी गाण्याला सुरुवात होते.

"आंबारे आंबराईम केर छोरी करारी
रखवाल,आंबारे आंबराईम चव्हाणेर
छोरी करारी राखवाल झोलो देगी रे,
झोलेम बलान, झोलो देगी रेपाडेरो
आंबा वटान लेगी रे, झोले देगी रे...."

आंब्याच्या आमराईत कुणाची पोरगी राखण करतांना दिसते त्यात दुसरा बोलतो की, त्याचा ज्या जातीच्या पोरीशी संबंध झालेला असेल अशा जातीचा उल्लेख करून (चव्हाण) जीची पोरगी आंब्याच्या झाडाखाली राखण करत बसली असे बोलतो. आणि पुढे जाताजाता हिने मला इशारा केला असून त्या इशाऱ्यात तिच्या मागे झालेला म्हणजे लवणा काठच्या घनदाट अरण्यात येण्यास सांगितले असेही तो बोलतो ही पोरगी आंब्याखाली बसलेली आहे हे भासविण्याकरिता पुन्हा बोलतो की पाडाचा आंबा घेवून गेली अन मला खुजावून गेली.

एवढेच नव्हे तर देवदिकांची स्तुती करणारी गाणी देखील गायिल्या जाते. सेवादास महाराज ज्योतीबाबा सारखी माला श्रीकृष्ण यांनी केलेल्या चमत्काराची कार्याची व समाज सुधारणेची उजळणी करून समाजात त्याबाबत नवीन चेतना निर्माण केली जाते. संत सेवादास महाराज यांनी घेतलेल्या समाधीला प्रामुख्याने यात उल्लेख करून समाजातील नविन युवक-युवतीला त्या बाबत जाण दिली जाते.

होळीचा पहिला दिवस
भर तलांगानेती आई घरे होळी,
होळी डगर चली होळी आई रे
होळी दस दन रेन्ह आई रे फेर
गेरीया नाचतो होळी आई रे ......

अशा प्रकारे होळीची गाणी गात-गात होळीच्या पहिला दिवस उगवतो. त्या दिवसाला बंजारा समाजात होळीची पाल असे संबोधण्यात येते. या

दिवशी पोर्णिमा असते. बंजारा समाजा व्यतिरिक्त सर्व समाजात आजच्या दिवशी होळी असते. मात्र बंजारा समाजात होळीची पाल असते. बंजारा समाजातील तांड्या तांड्यात वसलेली सर्व मंडळी आजच्या दिवशी कुणीही कामाला जात नाही.

संध्याकाळी गोडधोड करून खातात व रात्री दहाचे सुमारास गाव प्रमुखाचे (नायक) घरी होळीचा डाव मांडल्या जातो. गाव प्रमुख येथे जमलेल्यांना वयोवृधांची मिटिंग बसलेली असते. आपल्या धुंदीत त्या पाडयाच्या आंब्याची किंवा ह्यापेक्षाही सरस असलेली गाणी गात नाचतात. वयोवृद्ध मंडळीत होळीची (दिंडी) काढण्याबाबत चर्चा सुरु असते.

दांडी म्हणजे होळीतील श्रीकृष्ण व होळी त्यांना जळत्या होळीतून बाहेर काढावे लागते. त्याकरिता विभिन्न कुळातील अर्थात बंजारा जमातीचेच दोन युवकांची निवड केल्या जाते. ती निवड वैशिष्टपूर्ण असते त्या दोन युवकांचे आडनाव विभिन्न असावेत, हे अविवाहित असावेत, आणि याच वर्षी यांची लग्न व्हायला पाहिजे अशा बाबींचा प्रामुख्याने विचार केल्या जातो. ह्या समाजाच्या कामाकरिता (दांडी) काढण्याकरिता माझ्या पोराचा नंबर लावण्यासाठी कित्येक लोक भांडतात. होता होई पर्यंत सामोपचाराने विचार केला जातो पण काही वेळेस मात्र भांडणाचा प्रकार घडतो. ह्या कामाकरिता दोन युवक नेमल्यानंतर दरवर्षी ज्या ठिकाणी होळी जाळली जाते त्याच ठिकाणी जावून त्या जागेची पूजा करतात. ती नेमलेली दोन युवक गावातील युवकांच्या मदतीने जंगलातून लाकडे जमा करण्याचा व्यवसाय जोरात करतात. सकाळी ६ वाजेच्या पहिले गावातील सर्व लहान थोर पुरुष मंडळी होळीच्या ठिकाणी आंघोळ करून नविन कपडे घालुन जमतात व सकाळी ६ वाजता होळी जळतात.

॥ ओरे बाळारो हुओरे तेवार मोड मोड किदी संगमार ॥

होळीचा दुसरा दिवस

होळीच्या दुसऱ्या दिवशी पूर्वजांना चूलीमध्ये भोग देऊन नैवेद्या दाखविला जातो. नंतर गावकारभार पाहणारे कारभारी यांचे घरी होळीचे ठिकाणावरून सरळ जातात व त्या ठिकाणी १ ते २ तास नाचतात तो पर्यंत स्त्रिया घरी आपल्या पूर्वजांना नैवेद्या दाखविण्याकरिता खिर, शिरा, आपआपल्या परीने जमेल तसे भोजन तयार करतात आणि आपल्या वडिलांना नैवेद्या दाखवितात. जेवण आटोपल्यावर दिर मंडळी मात्र आपआपल्या भावजईला दिवसभर सतावतात, बोंबा काय मारतात. अश्लील काय बोलतील, गाणी काय गातील, त्यातल्या त्यात तर ज्या बिचारीला पोरगा झाला असेल तिचे हाल तर पहिल्या जात नाहीत. याच दिवशी संध्याकाळी होळीवर जन्मलेली मूलेच फक्त दर्शनाकरिता होळीवर गावातील सर्व बायासह जातात. ह्या मुलांना गावातील प्रत्येक घरचा एक साखरेचा बत्तासा देतात. संध्याकाळी होळीचे दर्शनानंतर पुन्हा रात्री उशिरापर्यंत युवक मंडळी ज्यांचे घरी मुलगा झाला त्यांचे घरासमोर जाऊन होळीचे गाणे गातात.

होळीचा तीसरा दिवस

होळीच्या तिसऱ्या दिवशी पहाटेलाच धुलीवंदनला सुरुवात होते. खेडयातील गरिबांची मुले जंगलातील पळसाच्या फुलांना सुकवून बारीक वस्त्रातून गाळ करून भिजू घालुन त्यापासून केलेला रंग एकमेकांच्या अंगावर किंवा आपल्या भावजयीच्या अंगावर फेकतात. पुन्हा ज्यांच्या येथे पोरगा झाला त्यांचे घरी सक्तीने मद्याची मागणी करतात व मद्यपान घेतल्याशिवाय सोडत नाही. घरोघरी जावून एकमेकांच्या अंगावर पाणी, रंग, चिखल फेकीचा प्रकार चालू असतो. त्याच्या तोंडाला तर अजिबात विश्रांती नसते. कोणी बोंबा मारतो तर कोणी शिव्या देतो असा प्रकार गावातील शेवटच्या

घरापर्यंत पोहोचल्यावर आप, आपले घरी जातात. रंगाने चिखलाने भरलेले कपडे उतरवून थोडा आराम करतात. घर बांधणे" धुंड" म्हणजे नैवेद्य कुण्या बाईला मुलगा होत नसेल तर ती या होळीला नैवेद्य कबुल करते म्हणजेच "धुंड" कबुल करते. माझा मुलगा झाल्यास मी धुंड करेन, जर होळीला धुंड कबूल करते केल्या प्रमाणे मुलगा झाल्यास त्या दिवशी संध्याकाळी ४ च्या सुमारास हा खेळ सुरु होतो. चांगले २-३ फुट खोल दोन अंतरावर दोन लाकडे जमिनी मधे पक्के सिनारतात. दोन्ही लाकडाला दोर बांधतात. त्या दोरी खालून एक लांबी १५ ते २० फुट लाकुड घालतात आणि ह्या दोन्ही लाकडाच्या मध्यभागी खिर खुरमाचा मोठा गंज (डेग) असतो. गावातील युवकांनी ह्या लाकडाच्या साहाय्याने हे पक्के रोवलेले लाकूड उपटून खिर खुरमाचा डेग उचलून नेतात व दुर जावून खातात. मात्र ही रोवलेली दोन लाकडे उपटतांना नाच गाणे सुरुच असते. वरील प्रकार चालू असतांना गावातील वयोवृद्ध लोकांचा दावनी बांधण्याचा खेळ सुरु असतो. दुसरीकडे रात्री होळीच्या ठिकाणाहून पूजेत असलेला नारळ आणि साखरेच्या बत्ताश्याच्या हारांचा चुरा करून २० ते २५ फुट उंच खांबाच्या टोकाला बांधून त्या खांबावर चढून तो खाण्याचा प्रकार चालू असतो, खांबावर चढण्याकरिता बरेच युवक प्रयत्न करतात पण काय करणार बिचार ह्या खांबाच्या बुडाजवळ बऱ्याच बाया हातात काडया घेवून उभ्या राहतात. ज्या युवकांना खोबरा आणि बत्तासा खायचा असेल ते युवक मोठ्या जोरात त्या खांबावर चढणाऱ्या युवकांना बेदम मारतात. दोन तीन युवक त्यांना फार चकवतात आणि एखाद्याला चान्स मिळताच तो खांबावर चढण्याचा प्रयंत्न करतो व खुप मार खावून बेजार होतो. खांबावर चढणे कठीण होते. जो खांबावर नाही चढू शकत त्यांना त्या स्त्रिया बांगड्या पण घालण्यास सांगतात त्यात तर एखादयाला चिड येवुन पाठीला गोंधले बांधतो आणि झपाटयाने वर चढतो मात्र वर चढल्यावर तो राजाच होतों, खांब्यावर आरामात बसतो खोबरा खातो, चावतो, रस गिळतो आणि तोंडातील चुरा खांबाजवळील स्त्रियांच्या अंगावर थुकतो, तर चढलेला खाली उतरेपर्यंत ह्या स्त्रिया येथून जात नाही कारण उतरतांना पुन्हा याची पाठ शेकायची संधी असते. या स्त्रिया पण हुशार असतात सात ते आठ फुटावर एखादया स्त्रीच्या अंगावर उडी मारतो व पळून जातो.

"दारू दर दारू द बालाजी तारो भलो कर
आतराके दारू ती काई व्हीयरे लारे लारे मनुरियो ढेर व्हीयरे"

होळीचा दिवस गेर सळोई

धुलीवदंनचे दुसरे दिवशी म्हणजे पौर्णिमेनंतर चवथे दिवशी बंजारा समाजात होळीची गेर हा सण असतो. ह्या सणाला घरोघरी तांड्या व वर्गणी करूनच पैसे जमा केल्या जाते. त्या पैशात बोकूड घेवुन त्यांचे तांड्यात असलेले सर्व घरांच्या संख्ये इतके समान हिस्से पाडले जातात आणि मटनापासून "सळोई" बनविले जाते. बंजारा समाजात मटनापासून सळोई हा जो प्रकार असतो तो महत्त्वाचा मेनू आहे. कोणत्याही समाजातल्या मटन खाणाऱ्यांनी हा प्रकार खाल्यास ह्या सारखी चव कोणत्याही प्रकारे केलेल्या मटणाचा प्रकार याची बरोबरी करणार नाही असे त्यांना वाटेल. होळी नंतर मात्र कोणीही एकमेकांना वाईट बोलत नाही अशा प्रकारे बंजारा समाज होळीचा सण साजरा केली जातो.

कु. रोहिणी अमरसिंग राठोड,
(बी.ए. भाग - २)

महाराष्ट्रातील गड किल्ले

महाराष्ट्रातील किल्ले हे बहुतांश पश्चिमी घाट किंवा सह्यांद्रीच्या पर्वतरांगामध्ये आहे यापैकी बरेचसे किल्ले आजही त्यांचे सौंदर्य राखून आहेत. ज्यामध्ये रायगड, राजगड, पन्हाळा, सिंधूदुर्ग आणि प्रतापगड. यापैकी शिवाजी महाराजांच्या अखत्यारीत तीनशे किल्ले असल्याचं म्हटलं जात. ज्यापैकी ५ किल्ले हे जलदुर्ग होते, ते सर्व किल्ले त्यांच्या निसर्ग सौदर्य आणि आल्हादायक वातावरणासाठी प्रसिद्ध असल्याने ते ट्रेकिंग साठी आजही पसंत केले जातात. महाराष्ट्राचं कुलदैवत असणाऱ्या छत्रपती शिवाजी महाराजांचे किल्ले आणि त्याबाबतची माहिती जाणून घेऊया.

राजगड, रायगड, शिवनेरी, तोरणा, सिंहगड, प्रतापगड, पुरंदर, लोहगड, पन्हाळा, सिंधुदुर्ग, विजयदुर्ग, जंजिरा, विशाळगड, मंगरूळगड इत्यादी महत्त्वाचे किल्ले श्री छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या स्वराज्यात होते. श्री छत्रपती शिवाजी महाराज यांचा जन्म शिवनेरी गडावर झाला. त्यांनी प्रथम जिंकलेला किल्ले तोरणा होय. राजगड ही मराठी राज्याची पहिली राजधानी होती नंतर रायगड झाली. राजगड हा किल्ला श्री छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वःत बांधून घेतला. त्यापूर्वी त्या शहामृग नावाच्या डोंगरावर मुरुंब देवाचे (ब्रम्ह देवाचे) मंदिर होते ते मंदिर अजुनही रायगडच्या बाले किल्ल्यावर आहे. सिंधूदुर्ग, विजयदुर्ग व जंजीरा हे अरबी समुद्राला लागून असलेले किल्ले अथवा जलदुर्ग आहेत. ते समुद्रामार्ग होणाऱ्या शत्रूंच्या हल्लापासून स्वराज्याचे रक्षण करत. महाराष्ट्रातील हे सर्व किल्ले महाराष्ट्राची शान आहे.

कु. श्रेया महेदरकर
बी.ए. व्दितीय वर्ष

लॉकडाऊन : प्रभाव आणि परिणाम

कोरानाच्या पार्श्वभूमीवर आज संपूर्ण जग लॉकडाऊन आहे. सर्वजण घरात अडकून पडले आहे. शाळा बंद असल्यामुळे मुलांनाही घराबाहेर पडणे अशक्य झाले आहे. आज सभोवताली ज्या घडामोडी घडत आहेत, त्याचे जगावर किंवा आपल्यावर कोण-कोणते परिणाम होत आहेत, यामुळे लोकांना कोणकोणत्या संकटाना सामोरे जावे लागले किंवा त्यांना प्रत्यक्षात कोणत्या अडचणी आल्या, तसेच लॉकडाऊनमुळे जे परिणाम जगावर झाले त्यांचे वर्णन या प्रकल्पाच्या माध्यमातून करता येते.

लॉकडाऊन पूर्वीचे आणि लॉकडाऊन नंतरचे जग यामध्ये खूप अंतर आहे. लॉकडाऊनमुळे जगावर जे काही चांगले वाईट परिणाम झाले, त्यांच्या जनसामान्यांवर काय परिणाम झाला हे सर्व या प्रकल्पामध्ये समाविष्ठ केले आहे.

लॉकडाऊनमुळे झालेले परिणाम

संपूर्ण देशभरात कोरोनाच्या वाढत्या प्रादुर्भावामुळे गेल्या २४ मार्च २०२० पासून "लॉकडाऊन" पुकारलेले होते त्यामुळे सर्वत्र मानवी संचारासह वाहनांची वर्दळही कमी झाल्याने प्रदूषण मोठ्या प्रमाणात कमी झाले आहे. रस्त्यांवर वाहनाच्या अगदी कर्णकर्कश आवाज कमी झाला त्यामुळे ध्वनी प्रदूषणाला आळा बसला.

ऑनलाइन शिक्षणाची सुविधा :

आजच्या युगात इंटरनेट सारख्या सुविधा सर्व घरात सहज उपलब्ध आहे. कोरोनाच्या या आपत्तीकाळात ऑनलाईन शिक्षण उपयोगात येत आहे. आज ऑनलाईन शिक्षण सर्वत्र अधिक लोकप्रिय झाले आहे. ऑनलाईन हे असे माध्यम आहे ज्याद्वारे देशातील आणि जगाच्या कोणत्याही कोपऱ्यातून शिक्षक आपल्या विद्यार्थ्यांसह ऑनलाइन संपर्क साधू शकतात.

लॉकडाऊनच्या काळात जिथे सर्व शिक्षण केंद्रे बंद आहेत. ऑनलाईन शिक्षणामुळे आज तिथे

मुले घरबसल्या शिकू शकत आहेत, आज जगभरातील मुले ऑनलाईन शिक्षणाद्वारे सहजपणे अभ्यास करण्यास सक्षम आहेत. कोरोनाच्या या परिस्थितीत विद्यार्थी शाळा व महाविद्यालयामध्ये शिक्षण घेऊ शकत नाहीत, परंतु ऑनलाईन शिक्षणामुळे मार्ग सोपा झाला आहे. कोरोना कालावधीत लॉकडाऊन लागल्याचे शाळा व महाविद्यालय बंद करण्यात आले होते, त्यामुळे विद्यार्थ्यांना शिक्षणाची सुविधा करण्यासाठी ऑनलाईन शिक्षणाची खूप गरज वाढली.

ऑनलाईन शिक्षणाचे फायदे :

ऑनलाईन शिक्षणासाठी शाळा आणि महाविद्यालयामध्ये जाणे आवश्यक आहे. दररोज घराबाहेर जाण्यात वेळ, उर्जा व पैशाचे नुकसान देखील होते. त्याउलट घरी ऑनलाईन शिक्षण मिळवल्याने संसाधनांचा खर्च वाचतो आणि वेळ व शक्ती ही वाचते.

जर ऑनलाईन वर्गाच्या वेळी विद्यार्थाला एखाद्या मुद्दा स्पष्टपणे समजला नसेल तर तो शिक्षकांना पुन्हा तो मुद्दा सांगण्यास सांगू शकतो. याशिवाय विद्यार्थ्याला कोणताही टॉपिक समजला नसेल तार तो रेकॉर्ड केलेल्या लेक्चरला पुन्हा पाहू शकतो.

ऑनलाईन शिक्षणाद्वारेच विद्यार्थ्यांनी घरीच शिक्षण मिळवून ती कोरोनाच्या धोक्यातून वाचली आणि शाळा व महाविद्यालयात जाण्याचा त्रास व खर्च वाचला.

शहरात मिळणारे दर्जेदार शिक्षण गावातील मुलांना देखील मिळत आहे. तसेच विद्यार्थ्यामध्ये अभ्यासाची गोडी निर्माण होत आहे.

अशाप्रकारे ऑनलाईन शिक्षण पद्धतीचे फायदे आहेत, त्याचप्रमाणे ऑनलाईन शिक्षण पद्धतीचे तोटेही आहेत ते पुढीलप्रमाणे.

ऑनलाईन शिक्षणाचे तोटे खालीलप्रमाणे

ऑनलाईन शिक्षणाचं एक नुकसाण असे आहे की, आपल्या देशात बरीच विद्यार्थ्यांची आर्थिक परिस्थिती खालावली असते आणि म्हणून ते एवढे महाग मोबाईल किंवा लॅपटॉप घेऊ शकत नाही आणि म्हणून मागासलेल्या क्षेत्रात विद्यार्थ्यी शिक्षणापासून वंचित राहतात.

कित्येकदा विद्यार्थ्यी ऑनलाईन शिक्षणाला गांभिर्याने घेत नाहीत. असे बरेच भाग असतात तिथे नेटवर्कला अडचण येते, अशा वेळेस विद्यार्थ्यांना अडचण येत असते.

मोबाईल आणि संगणक समोर जास्त बसल्याने डोळ्यांना आणि कानाला त्रास होऊ शकतो.

मोबाईल वर अभ्यास असल्यामुळे विद्यार्थ्यांचं मन विचलित होऊ शकते.

ऑनलाईन शिक्षणात विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्तीची कमतरता निर्माण होते.

ऑनलाईन शिक्षणात विद्यार्थी काय करत आहेत हे शिक्षकांना दिसत नाही. ज्यामुळे विद्यार्थी बेशिस्त होतात.

सण-उत्सव, लग्न-समारंभ यांच्यावरील खर्च कमी झाला.

लॉकडाऊनमुळे समारंभातील खर्च कमी झाला आहे. आधी लंग्न-समारंभ मोठ्या थाटात व्हायचे, तसेच सण-उत्सव म्हटलं की सर्वजण एकत्र येऊन साजरे करायचे त्यामध्ये गाणे वाजवायचे, फटाके यामुळे फार मोठा खर्च तर व्हायचाच आणि ध्वनीप्रदूषणही वाढायचे. पण आता लॉकडाऊनमुळे मात्र परिस्थिती सर्वत्र बदलली घरातच सण-उत्सव साजरे केले जाऊ लागले तसेच लंग्न-समारंभ दोन चार माणसांमध्येच पार पाडले जाऊ लागले त्यामुळे या सर्वांवरील खर्चाला आळा बसला.

शारीरिक आणि मानसिक आरोग्याकडे लक्ष

लॉकडाऊन काळात घरी असल्यामुळे

नागरिकांना आपल्या मानसिक आणि शारीरिक आरोग्याकडे विशेष लक्ष देण्यासाठी चांगलाच वेळ मिळाला. योग्य व्यायाम, योग, ध्यान करून ते हा वेळ सत्कारणीही लावत आहेत.

मदतीसाठी हजारो हात समोर आले.

पीएम केअर फंडात मदतनिधी असो किंवा स्वतः बाहेर पासून गरिबांना जेवण, कपडे किंवा अत्यावश्यक वस्तू पुरवण्याची जबाबदारी काही नागरिकांनी पुढाकारान घेतली.

लॉकडाऊनमुळे होत असलेले तोटे

बँकांमध्ये गर्दी :

कोरोना काळात बंदी लावण्यात आली असली तरी नागरिक बँकांमध्ये खूप मोठया प्रमाणावर वर्दळ करतात. शहरातील कोणत्याही बँकांमध्ये सोशल डीस्टन्स ठेवले जात नाही. नागरिक एकापाठेपाठ एक उभे असतात. त्यामुळे कोरोनाची वाढण्याची शक्यता वाढली आहे.

देशभरात लॉकडाऊन लागले असले तरीपण शहरात मात्र अनेक ठिकाणी नागरिक वाहनांनी, पायी फिरताना आढळतात, अनेकजण बँकांमध्ये गर्दी करतात अशाप्रकारे सोशल डीस्टन्स कोठेही दिसून येत नाही. मनाला वाटेल त्याप्रमाणात रस्त्यावर ये-जा करतात.

व्यावसायिक कामगारांवर झालेले परिणाम :

लॉकडाऊनमुळे सुरळीत चालू असलेले कामधंदे अनेक मजुरांचे काम बंद पडले त्यामुळे त्यांना अनेक अडचणींना तोंड दयावे लागले. किराणा, व्यावसायिक, भाजीविक्रेते यांच्या व्यवसायाला अडथळा निर्माण झाला.

शालेय शिक्षणावर झालेले परिणाम :

लॉकडाऊनमुळे आज सर्वत्र शाळा व महाविद्यालायचे बंद आहे, कारण गर्दीमुळे कोरोना संक्रमणात वाढ होऊ नये यासाठी हा निर्णय योग्य होता मात्र त्यच्या विद्यार्थ्यांवर पालकांवर वाईट परिणाम दिसून येत आहे.

कारण १० वी व १२ वी परीक्षा रद्द झाल्या त्यामुळे ज्या-ज्या विद्यार्थ्यांना परीक्षेमध्ये चांगले मार्क मिळवायचे होते, त्यांना ते करता आले नाही. तसेच काही-काही विद्यार्थी शिकवणी वर्ग लावतात. त्यामुळे मोठी फिस भरावी लागते. हे सर्व करूनही परीक्षा रद्द झाल्याने विद्यार्थ्यांच्या इच्छा अपूर्ण राहिल्या.

स्पर्धा परीक्षांवर झालेले परिणाम :

लॉकडाऊनमुळे जसे शाळा महाविद्यालयावर परिणाम झाले त्याच प्रकारे स्पर्धा परीक्षांवर देखील परिणाम झालेले आढळतात. महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग व केंद्रीय लोकसेवा आयोग यांच्यामार्फत घेण्यात येणाऱ्या स्पर्धा परीक्षा पुढे ढकलल्या गेल्या. त्यांची तारीख अजूनही निश्चित झाली नाही. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना सरकारी नोकरीसाठी वाट बघावी लागत आहे.

स्थलांतर :

लॉकडाऊनमुळे खेडयातील अनेक कामगारांचे कामधंदे ठप्प पडले. कारण खेडयातील अनेक कामगार शहरामध्ये कामानिमित्य स्थायिक झाले होते. मात्र लॉकडाऊनमुळे ज्यांचे स्वतःचे घर नाही त्यांना परत आपापल्या निवासस्थानी जावे लागले. त्यामुळे सर्व कामगार वर्गांनी गावी परतण्यासाठी स्थलांतर केले.

कु. भाग्यश्री दौलत पांढरे
बी.ए. तृतीय वर्ष

संत सेवालाल महाराज

संत सेवालाल महाराज यांचा जन्म १५ फेब्रुवारी १७३९ आणि निधन ४ डिसेंबर १८०६ मध्ये झाला. ते बंजारा समाजाचे पुरोगामी संत म्हणून ओळखले जातात. राठोड कुळातील भीमा नाईक यांचे ते चिरंजीव होते. वडील एवढे श्रीमंत होते की सात पिढी बसून आरामात जेवण करतील मात्र रुढी आणि परंपरा यांच्याने मागे असलेला बंजारा समाज आपण पुढे न्यावा अशी आस संतगुरू श्री सेवालाल महाराज यांच्या मनात आली म्हणूनच लहानपणापासून संतांच्या गोष्टी वीरांच्या कथा तो आपल्या आई धर्मणी माता यांच्या कडून ऐकू लागला.

सिंधू संस्कृती ही भारताची सर्वात सुसंस्कृत आणि प्राचीन संस्कृती मानली जाते. गोर - बंजारा या संस्कृतीशी संबंधित एक संस्कृती आहे. आणि हा गोर बंजारा समाज संपूर्ण जगात आहे आणि वेगवेगळ्या प्रांतात वेगवेगळ्या नावांनी ओळखले जाते. जसे महाराष्ट्रातील बंजारा, कर्नाटक मधील लमाणी, आंध्रमधील लंबाडा, पंजाबमधील बाजीगर, उत्त्तर प्रदेशमधील नाईक समाज. सेनापती जयमल फातिहा आणि राजा समरसिंगचा सर सेनापती आणि राणी रुपमतीच भाऊ गोर बंजारा गौरा बदल. १२ शताब्दी पासून तर १७ शताब्दी शतकातील गौर बंजारा समाज, उत्तरेकडील लखीशा बंजारा आणि दक्षिणेकडील जंगी, भंगी (भूकियस) आणि मध्य भारताचे हे भगवानदास वडतीया मोठे व्यापारी भरतातील बड्या राजांना आणि सम्राटांना रसद अन्नधान्य पुरवत असत. पण सर्वसामान्यांची चिंता ही गोर बंजारा समाजातील संत सेवालाल महाराजांची होती, म्हणूनच त्यांनी सर्वसामान्यांच्या सेवेसाठी व त्यांच्या कल्याणकारी विचारांची स्थापना केली आणि त्यांची महान सतगुरु, समाज सुधारक, क्रांतिकारक, अर्थशास्त्रज्ञ, आयुर्वेदाचे जानकार आणि बहुजन (कोर-गोर) संत अशी त्यांची ओळख झाली. संत सेवालाल यांचा जन्म १५ फेब्रुवारी १७३९ रोजी आंध्र प्रदेशातील अनंतपुर जिल्हयातील गुत्री बेलारी तालुक्यातील गोलाल डोडी गावात झाला. आता ते गाव सेवागड या नावाने ओळखले जाते. भौगोलिक आणि ऐतिहासिक माहितीमुळे गोर बंजारा समाज मुख्यतः राज्याच्या सीमेवर होता, त्यांना या परीस्थितीचा फायदा व्यवसायात मिळायचा आणि त्याच गोष्टीच्या दृष्टीकोनातून तो फायदेशीरही झाला. श्री संत सेवालाल महाराज हे जगातील प्रत्येक बंजारा समाजातील लोकांचे आराध्यदैवत आहेत. त्यांनी बंजारा समाजामध्ये असलेल्या प्रत्येकाला जगण्याचा मार्ग दाखविला जगण्यासाठी वणवण भटकती करणाऱ्या व विमुक्त जाती भटक्या जमती या प्रवर्गात असणाऱ्या बंजारा समाजाला जगण्याचा मार्ग दाखविला. प्रगतीशील देशासोबत कसे चालता येईल हे ही सांगितलेल्या गोष्टी ह्या काळात सुद्धा लागू पडत आहेत. बंजारा समाजातील व्यक्ती हा कधीही दुसऱ्यावर विसंबला नाही त्याचे कारण हेच की त्यांचा पाठीमागे साक्षात श्री संत सदगुरू सेवालाल महाराज हे उभे होते, मद्यपान करून पत्नीवर अत्याचार करणारे, हुंड्यासाठी बायकोला माहेरी पाठवणारे कार्यक्रम असल्यावर प्राणिजातची हत्या करणारे अश्या अनेक लोकांची सेवालाल महाराज यांनी जगण्याचा मार्ग दाखविला.

कु. भाग्यश्री राठोड
(बी.ए. भाग-२)

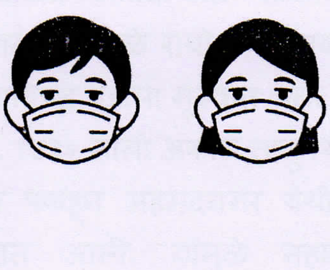

आद्यक्रांतिकारक राघोजी भांगरे

आदिवासी क्रांतिवीर राघोजी भांगरे यांची दखल इतिहासाला घ्यावी लागली परंतु अजूनही ते जनसमानात पोहोचलेले नाहीत.

राघोजी भांगरे यांचा जन्म ८ नोव्हेंबर १८०५ रोजी देवगाव येथे आदिवासी महादेव कोळी जमातीमध्ये झाला. आईचे नाव रमाबाई व वडिलांचे नाव रामजी. जन्म स्थळ अहमदनगर जिल्ह्यातील अकोले तालुक्यातील सह्यांद्रीच्या कुशीत निसर्गाने नटलेले देवगाव हे छोटेसे खेडे होते.

वडील रामजी ब्रिटीश सरकारच्या दरबारी जुमेदार म्हणून नोकरी करत होते. परंतु इ.स. १८१८ साली ब्रिटीशानी मराठी सैन्यास हरवल्यानंतर महादेव कोळ्यांच्या परंपरागत अधिकारात गणल्या जाणा-या सह्यांद्रीतील किल्ल्याच्या शिलेदा-याच्या वतनदा-या काढल्या. परंपरागत अधिकार काढल्याने इंग्रजाविरुद्ध महादेव कोळ्यामध्ये असंतोष निर्माण झाला. कोकणात एक दरोडा पडला होता. या दरोड्याचा आरोप राघोजीचे वडील बंडखोर असल्यामुळे त्याच्यावर करण्यात आला राघोजींच्या घरच्यांचा पोलिसांनी मोठा छळ केला.

सातारच्या पदच्युत छत्रपतींना पुन्हा सत्तेवर आणण्यासाठी इंग्रजांविरुद्ध उठावाचे व्यापक प्रयत्न चालले होते. त्यांच्याशी राघोजींचा संबंध असावा असे अभ्यासकाचे मत आहे. बंडासाठी पैसा उभारणे जनतेवर पकड ठेवणे व छळ करणा-या सावकारानांना धडा शिकवणे या हेतुने रागोजी खंडणी वसूल करित असे, १८४४ साली सातारचे राजे प्रतापसिंह छत्रपती यांची भेट झाल्याचे अभ्यासकांचे मत आहे.

नोव्हेबर इ.स. १८४४ ते मार्च इ.स. १८४६ या काळात राघोजींचे बंड शिगेला पोहोचले होते. बंड उभारल्यानंतर राघोजींनी आपण शेतकरी गरिबांचे कैवारी असून सावकार व इंग्रजाचे वैरी आहोत. अशी भूमिका जाहीर केली होती. कुटुंबातील कुणाचेही, गैरवर्तन ते खपवून घेत नसे. शौर्य, प्रामाणिकपणा व नितीमत्ता याला त्याने उच्चतम मानले. इ.स. १८४५ ला जुन्नरचा उठाव ठरला Captain Mackintos ने २० हजाराची फौज घेऊन वेढा टाकला. त्यावेळी मोठी हार पत्करावी लागली. भागोजी नाईक, खंडू साबळे आदी निष्ठावंत साथीदार धाराधिर्ती पडले. राघोजी तुरी देऊन निसटला. राघोजी कोणाला शोधता येऊ नये म्हणून गोसायाच्या वेशात आदिवासींना पुन्हा जमा करून बंड करण्यात तयारीत असणा-या राघोजीला इंग्रजांनी पकडले व ठाण्यात नेले. त्यांच्यावर राजद्रोहाचा खटला भरला गेला. इंग्रज अधिका-यांनी त्यांना वकील मिळू दिला नाही. त्याने कोर्टात स्वतःच बाजू मांडली.

जीवन

राघोजीचा जन्म महादेव कोळी जमातीत झाला. मराठा सैन्यास हरवल्यानंतर ब्रिटीशानी महादेव कोळींच्या परंपरागत अधिकारात गणल्या जाणा-या सह्याद्रीतील किल्ल्यांच्या शिलेदाच्या वतनदा-या काढल्या. परंपरागत अधिकार काढून घेतल्याने महादेव कोळ्यांमध्ये मोठा असंतोष निर्माण झाला. इ.स. १८२८ साली शेतसारा वाढवण्यात आला. सारावसुलीमुळे गोरगरिबाना रोख पैशाची गरज भासू लागली. त्यामुळे गोरगरीब सावकार वाण्याकडून भरमसाठ दराने कर्ज घेऊ लागले. कर्जाच्या मोबदल्यात सावकार जमिनी बलकावू लागले. त्यामुळे राघोजींनी सावकार आणि ब्रिटीश याच्याविरुद्ध बंडाला सुरुवात केली.

इ.स. १८३० साली अकोले तालुक्यातील रामा किरवा याला पकडून अहमदनगर येथील तुरुंगात फाशी देण्यात आली. यामुळे महादेव कोळी

निशाना साधने, घोडेस्वारी शिकून तरबेज झाले होते. त्याच्या अंगातील धाडसी गुण लहानपणीच गावक-यांना दिसून येत होते. लहानपणापासून राघोजीला व्यायामाची आवड होती. त्यामुळे त्यांचे शरीर सुदृढ होते. महाकाळ डोंगराच्या परिसरामध्ये मोठ्या प्रमाणात जंगल होते. विविध प्रकारचे पक्षी व प्राणी या जंगलात वास्तव्य करत होते. एकदा राघोजी शिकारीसाठी आपल्या काही सोबत्यांना घेऊन गेला होता. रानात फिरता फिरता त्यांना वाघ दिसला. आपली बंदुकुची चाप ओढून राघोजीने गोळी झाडली. परंतु यांच्या पायाच्या आवाजाने सावध झालेल्या वाघाने ती गोळी चुकवली ती गोळी वाघाच्या मानेजवळ गेली. जखमी झालेल्या वाघ चवताळला व त्याने परत हल्ला करत राघोजीवर झेप घेतली. अंगावर चालून आलेल्या वाघाला घाबरून न जाता अतिशय सावधरीतीने वाघावर प्रतिहल्ला केला. दोघामध्ये धरपकड सुरु झाली. काही श्रणात राघोजीने वाघावर आपले वर्चस्व सिद्ध करत त्याच्या खालचा जबडा एका हाताने वरचा जबडा एका हाताने धरून फाडला. रक्ताच्या थारोळ्यात वाघ जागेवर पडला होता. राघोजीच्या धाडसी पराक्रमाचे कौतुक सर्व परिसरातील लोक करू लागले होते.

एकीकडे राघोजी भांगरे मोठे होत असताना वेगवेगळे पराक्रम करत होते तर दुसरीकडे इंग्रज सरकार अकोले तालुक्यातील रतनगड आपल्या ताब्यात आला पाहिजे, यासाठी प्रयत्न करत होते. याच रतनगडावर रामजी भांगरे यांच्या नेतुत्वाखालो गोविंदराव खाडे, चालोजी भांगरे, लक्षा ठाकूर, रामा कीरवा यांनी १८२१ साली जाहीर उठाव केला होता. Captain Mackintos या भागातील आदिवासी संपुष्टात आणण्यासाठी पाच हजारांच्या फौजेसह रतनगडावर चढाई केली. गडावरून होणारा कडवा विरोध पाहून मदत आणखी दोन हजारांची फौज Captain Mackintos याने मागवली होती. या लढाईत रामजी भांगरे यांनी आपले सुमारे साडे तीन हजार सैनिकापैकी ४०० सैनिक गमावत Captain Mackintos च्या फौजेतील सुमारे साडे तीन हजार सैनिकांचा खात्मा केला होता. प्रयत्नांची पराकाष्ठा करूनही रतनगड हातचे गेले. या लढाईत रामजी भांगरे व गोविंदराव खाडे यांना अटक करण्यात आली.

वडिलाच्या अनुपस्थितीत राघोजी भोंगरे आपल्या गावात पोलीस पाटील हे पद चालवीत होते. गावचा महसूल गोळा करून तो सरकारच्या तिजोरीत जमा करणे गावात महसूल गोळा करणे. आपल्या वडिलाचे राजूर प्रांताचे पद जाऊन त्यांना काळ्या पाण्याची शिक्षा झाल्याची सल त्यांच्या मनाला सतत बोचत होती.

गजानन रावजी कोल्हे
बी.ए. व्दितीय वर्ष

आई आणि बाप

आई म्हणजे काय...
हदयाच्या प्रत्येक ठोकयाचा आवाज
म्हणजे आई...
त्या ठोक्याला पुर्ण करणारा
म्हणजे बाप
आई म्हणजे काय ...
तर हदयातुन निघणारा श्वास
म्हणजे आई...
त्या श्वासतुन निघणारा ध्यास
म्हणजे काय...
तर दिवसाच्या सुर्य किरणे
म्हणजे आई
सुर्य किरणे बनुन उण बनुन
पुरवणारा म्हणजे बाप ...
आई म्हणजे काय ...
सकाळी सुर्य पहाटेपासुन उठवणारी
उठवणारी ती म्हणजे आई ...
आणि रात्री स्वाताहाचे डोळे लागे पर्यत
मांडीवर झोपवणारा म्हणजे बाप ...

कु.भाग्यश्री दौलत पांडे
बी.ए. तृतीय वर्ष

जमातीच्या बंडखोरांत दहशत आली त्यामुळे महादेव कोळी जमातीच्या बंडखोरांत दहशत पसरेल असे ब्रिटिशांना वाटत होते. रामाचा जोडीदार राघोजी भांगरे याने सरकारविरुद्ध बंडात सामील होऊ नये यासाठी त्याला मोठ्या नोकरीवर घेतले. परंतु नोकरीत पदोपदी होणारा अपमान आणि अगारातली काटछाट यामुळे राघोजी चिडला. नोकरी सोडून त्याने बंडात उडी घेतली. उत्तर पुणे जिल्ह्यात व नगर जिल्ह्यात राघोजी आणि बापू भांगरे यांच्या नेतृत्वाखाली उठाव सुरु झाला. इ.स. १८३८ साली रतनगड आणि सनगड किल्ल्यांच्या परिसरात त्याने बंड उभारले. कॅप्टन मॉकिटॉश याने हे बंड मोडण्यासाठी सर्व अवघड खिंड द-या, घाट, रस्ते, जंगले याची बारीकसारीक माहिती मिळविली. बंडखोरांची गुपिते बाहेर काढली. परंतु बंडखोर वरमले नाहीत. उलट बंडाने व्यापक रूप धारण केले. ब्रिटिशानी कुमक वाढवली, मार्ग रोखून धरले, ८० लोकाना कैद केले. दहशतीमुळे काही लोक उलटले. फंदफितुरीमुळे राघोजीचा उजवा हात समजला जाणारा बापुजी मारला गेला. राघोजीला पकडण्यासाठी इंग्रज सरकारने ५ हजारचे बक्षिस जाहीर केले.

ठाणे गॅझेटीयराच्या जुन्या आवृतीत लिहिल्याप्रमाणे ऑक्टोंबर १८४३ मध्ये राघोजी मोठी टोळी घेऊन घाटावरून खाली उतरला आणि त्याने दरोडे घातले असा उल्लेख आहे. राघोजीने मारवाडयावर छापे घातले. त्यांनी पोलिसांना माहिती न दिल्याने चिडलेल्या रोघाजीच्या आईचे निर्दयपणे हाल केले, त्यामुळे चिडलेल्या राघोजीने टोळी उभारून नगर व नाशिक येथे हल्ले केले. हाती लागलेल्या प्रत्येक मारवाडयाचे नाक कापले राघोजीच्या भयाने मारवाडी गाव सोडून पळाले असा उल्लेख अहमदनगरच्या ग्यझेटियरमध्ये आढळले.

राघोजीच्या बंडानंतर सुमारे पंचवीस वर्षांनी वासुदेव बळवंत फडके यांचे बंड सुरु झाले. नोव्हेंबर इ.स. १८४४ ते मार्च इ.स. १८४५ या काळात राघोजीचे बंड शिगेला पोहचले होते. बंड उभारल्यानंतर राघोजीने आपण शेतकरी, गरिबाचे कैवारी असून सावकार इंग्रज सरकारचे वैरी आहोत, अशी भूमिका जाहीर केली होती. कुटुंबातील समाजातील स्त्रियांबद्दल राघोजीला अत्यंत आदर होता. टोळीतील कुणाचेही गैरवर्तन तो खपवून घेत नसे. शौर्य, प्रामाणिकपणा व नीतीमत्ता याला त्याने धार्मिकपणाची जोड दिली. महादेवावर त्याची श्रद्धा व भक्ती होती.

भीमाशंकर, व्रजेश्वरी, त्र्यंबकेश्वर, नाशिक येथे राघोजींची भारी दहशत होती. जुन्नर येथील लढाईत मात खाल्ल्यानंतर राघोजी कोणाला शोधता येऊ नये म्हणून गोसायाच्या वेशात फिरू लागला. पंढरपूर येथे बंडाच्या काळात तेथील आदिवासींना पुन्हा जमा करून बंड करण्याच्या तयारीत असणा-या राघोजीला इंग्रजानी पकडले व ठाण्यात नेले. राघोजी अत्यंत स्वाभिमानी होता. त्याला इंग्रजी अधिका-यांनी वकील मिळू दिला नाही. त्याने कोर्टात स्वतः च बाजू मांडली.

अकोले तालुक्यातील देवगाव हे दोनशे ते तीनशे लोकांचे गाव असेल शोण नदीच्या किंना-यावर वसलेल्या महाकाळ डोंगर रांगेतील चोमदेव व डोंगराच्या पश्चिमेकडील या गावात ८ नोव्हेंबरला यांचा जन्म झाला. त्या काळातील जव्हारच्या मुकणे संस्थांच्या राजूर प्रांताचे रामजी सुभेदार होते. सुभेदाराच्या घरात थोरल्या मुलीनंतर मुलाचा जन्म झाल्याने सगळीकडे आनंदाचे वातावरण निर्माण झाले. राघोजीवर लहानपणापासून चांगले संस्कार करण्याकडे घरातील सर्वांचे खास लक्ष होते. त्याकाळात गावात शिक्षणाची सोय नसता नाही, राघोजींसाठी खास घरी शिक्षणाची सोय करण्यात आली होती. खेळण्याबागडण्याच्या वयात राघोजी तलवारबाजी, भालाफेक, पट्टा चालवणे, बंदुकीने

राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष शिबीरातील आठवणी

कॉलेजच्या आठवणीतील सुवर्ण आठवण राहिलेला व माझ्या व्यक्तिमत्वाला कलाटणी देणारा प्रसंग म्हणजे रा.से.यो पथकांचे विशेष शिबीर होय. हा NSS Camp ग्राम येवता येथे निवासी घेण्यात आले होते. तो प्रसंग मी माझ्या मनात कैद केला आहे. त्या दिवसाचा एक छोटा अनुभव मी थोडक्यात मांडतो.

जेव्हा समजले की ७ दिवसासाठी Camp चे आयोजन आहे, आम्ही सर्व विध्यार्थी होतो. पहिल्या दिवसी गरज पडतील अशा वस्तु चादर, ताट, ब्रश, टॉवेल इत्यादी सोबत घेतल्या. पहिल्या दिवशी सर्व विद्यार्थ्यांची 'गटात' विभागणी करण्यात आली. प्रत्येक दिवशी एका गटाची जबाबदारी असे संपूर्ण काम तो गट करी. साफसफाई पासून तर सूत्रसंचालनापर्यंत व इतर सुद्धा. रोज आमचा दिवस सकाळी योगा ने सुरु होई, थंडीत योगा, त्यानंतर पानलोट, बंधारा, दुपारी ३ ते ५ बौद्धिक सत्र आणि शेवटी सर्वांचा आवडीचा कार्यक्रम म्हणजे सांस्कृतिक कार्यक्रम, जिच्यामध्ये आम्हाला बंधने नव्हती. कधी गाणी, डान्स, वक्तृत्व अशा कलांना वाव व प्रोत्साहन मिळे.

आमच्या सोबत आमचे मराठीचे प्राध्यापक व रा.से.यो. चे अधिकारी प्रा. नेमीचंद चव्हाण सर होते. सरांची मनमिळावू वृत्ती व मुलांना पुढे नेण्याची धडपड सतत सुरु असे. साधेपणा इतकेच नव्हे तर त्याचे मोलाचे मार्गदर्शन आम्हाला लाभले. भगत मॅडम मुलींसोबत व त्यांच्यावर लक्ष/ काळजी घेण्यासाठी सुभाष भाऊ होते. ते All Rounder होते, त्यांना सर्वी कामे जमत, स्वयंपाकापासून ते लाईट फिटिंग इत्यादी.

पानलोटामधील पाणी वाढल्याने पाण्याचा प्रवाह वाढला. त्यामुळे ग्रामवासीयांना दुसरीकडे जाण्यासाठी फिरुन जावे लागत. पाणलोटावर बंधारा बांधणे ही आमची जबाबदारी होती आणि आम्ही ती जिद्दीने ५ दिवसातच पूर्ण केला. सरांचे मार्गदर्शन व मुलांची एकता मुळे ते काम लवकर झाले.

माझ्या आवडीचे सत्र/ कार्यक्रम म्हणजे बौद्धिक सत्र. बौद्धिक सत्रात आम्हाला मोलाचे मार्गदर्शन लाभले. रा.से.यो. व व्यक्ती महत्व विकासाबद्दल संजय तिडके सर, आरोग्य मार्गदर्शन व तपासणी डॉ. विजय चव्हाण सर व डॉ. श्यामल पवार मॅडम, सुनील सरकटे सरांनी बाल संरक्षणावर, आपत्ती व्यवस्थापनावर प्रा.डॉ. सुधीर कोहचाडे इत्यादीनी मोलाचे मार्गदर्शन केले.

शेवटी सांकृतिक कार्यक्रम असे. यामध्ये मुल/मुली आपल्या अंगी असलेले गुणांचे प्रदर्शन करीत. ज्याला नाचता येते, त्याने/तिने नृत्य करावे, चांगले बोलता येते त्याने बोलावे, कविता, शेरोशायरी, इत्यादी. आम्ही सर्व प्रयत्न करित, कोणी घाबरत नव्हते, लाज वाटत नव्हती. कारण मुले हसण्याऐवजी प्रोस्ताहित करीत. आमच्या सर्वापेक्षा दमदार वक्ता म्हणजे कु. साक्षी पवार. जेव्हा ती स्टेजवर येई तर तिच्या वक्तृत्व शैलीमुळे गावाचे लोक जमा होत. तिला कान देवून ऐकत. तिच्या तोंडून जणु काही सरस्वती आपले शब्द बोलत आहे असे वाटे. तिचे पण आम्हाला मार्गदर्शन लाभले.

या सात दिवसात आम्ही धम्माल मज्जा केली. कोणाला घराची आठवण पण झाली नाही. आनंदासोबत टीम वर्क, स्टेज डेरिंग, एकता, एकमेकांना मदत करणे महत्त्वाचे म्हणजे गावाला व ग्रामवासियांच्या प्रश्नाला समजणे, त्यांची मदत करणे, आमच्यासारख्या शहरातील युवकांना गावातील जीवन, त्यांची शैली यांची ओळख नसते. गाव समजून घेण्यासाठी 'राष्ट्रीय सेवा योजनेचे' शिबीर त्यावर Best उपाय आहे.

मी कॉलेजचे संस्थापक सचिव आदरणीय

बी.पी. पवार सर तसेच प्रा.डॉ. जयंत बोबडे सरांचे आभार व्यक्त करतो की त्यांनी आम्हाला जे मार्गदर्शन केले व वारंवार आमची विचारपुस/ काळजी घेतली त्याबद्दल सरांचे आभार.

चि. शुभम यमगवळी
बी.ए. व्दितीय वर्ष

जीवन के इस कठीन सफर मे

जीवन के इस कठीन सफर मे
हार ना कमी स्वीकार करो
नौकाओ की छोड प्रतिक्षा
तैर के दरिया पार करो
पंख काट दिये तो क्या
हौसलो की उडान भरो
हो चुनौतिया हम से बढकर
निरंतर तुम प्रहार करो
भले हि हो घनघोर अंधेरा
साहस से हर कार्य करो
प्रयत्न कर नयी ज्योती जलओ
सेवरे का इंतजार न करो
आंधियो से आंख मिलाओ
चहोना पर वार करो
तुफानो मे दिप जलाओ
जिवन को भु सार करो

गजानन रावजी कोल्हे
बी.ए. व्दितीय वर्ष

शेतकऱ्यांच्या समस्या

देशात सत्तेवर येणारे प्रत्येक सरकार कर्जमाफीने शेतकऱ्यांना आपले मिंधे करताना दिसते. यामुळे शेतकऱ्याला तात्पुरते समाधान मिळते. परंतु त्याच्या समस्येचे खरेखुरे निराकरण होत नाही. तसे होत असते तर शेतकऱ्यांचे आत्महत्या कमी झाल्या असत्या.

सर्वसामान्य भारतीय शेतकऱ्यांकडे २.५ एकरापेक्षा कमी जमीन असते. देशातील शेतीयोग्य जमीनही झपाट्याने म्हणजे ६ टक्क्यांनी कमी होत आहे. मग शेतकऱ्याला समाधानकारक उत्पन्न मिळू शकत नाही. अनिश्चित पावसामुळे शेतकऱ्याचे वेळापत्रक कोलमडून जाते. वारंवार पडणारे दुष्काळ आणि भूजलाच्या घटत्या प्रमाणामुळे सिंचन अथवा विहिरीच्या पाण्यावर अवलंबून राहता येत नाही. शेतमजुरी ही दुर्मिळ होत आहेत. लहान शेतकऱ्याला यंत्रसामुग्री आणि कुशल मनुष्यबळ परवडत नाही. बी-बियाणे, कीटकनाशके आणि खते यांच्या पुरवठ्याबाबतही हीच स्थिती आहे. अपुऱ्या आणि अवेळी वीजपुरवठयाची समस्याही आहेच.

सहकारी शेतीचा उपक्रम केला तर शेतकरी इतर सहकारी प्रकल्पांप्रमाणे राजकारण्यांच्या हातचे बाहुले बनेल आणि पुन्हा शेतकरी वंचित रहिलच. शेतकऱ्याला पाणी, वीज आणि इतर संसाधने एकाच वेळेला उभी करावी लागतात. तुटपुंज्या पैशांमुळे शक्य होत नाही. परिणामी तो कर्ज काढतो. खरेदीदार त्याला पैसे 'उचल' स्वरुपात देतात आणि अतिशय कमी भावात त्याचे पिक घेतात. शेतकरी कर्जाच्या विळख्यात गुरफटून एके दिवशी मृत्यूला कवटाळतो. म्हणजेच शेतकऱ्याला अर्थसाह्य करणाऱ्या व्यक्ती आणि संस्थाच त्याचे शोषण करीत असतात. बँका कर्ज देतात. पण त्यातही शेतकऱ्याला परिपूर्ण साह्य करून शकत नाहीत.

सर्व संसाधने वाजवी भावात योग्य वेळी देऊ

शकणारी आणि उत्पादन रास्त भावात विकत देणारी केवळ एकच संस्था शेतकऱ्यासाठी उपलब्ध झाल्यास समस्या व्यवस्थित सुटू शकतील. पण त्यासाठी महत्वाचे पाऊल उचलावे लागेल. ते म्हणजे शेतीला उद्योग म्हणून घोषित करणे. यामुळे शेतकरी हा उद्योगातील एक लाभधारक होईल. त्यची जमीन अल्प असली तरी त्याला काळजीचे कारण नाही. ती आणिआसपासच्या अशाच काही जमिनी घेवून मोठया कंपन्या गुंतवणूक करतील.

कॉर्पोरेट विश्वात पैसा खेळता असल्याने गुंतवणुकीत बाधा येणार नाही. जर जमीन पिकास असली योग्य नसेल, तर गुंतवणूकदार कंपनी तिथे अन्नप्रक्रियेचा कारखाना किंवा उत्पादन टिकविण्यासाठी शितगृह उभारू शकेल. जमिनी व्यतिरिक्त शेतकरी स्वतःचे आणखी काही योगदान या उद्योगात देत असेल. तर त्याला त्याचा अधिक फायदा मिळेल.

सर्वात महत्वाचे म्हणजे तंत्रज्ञान वापरता येईल. योग्य तेवढ्याच पाणी वापराचा, ठिंबक सिंचनासारखा प्रयोग कोर्पोरेट शेती करू शकेल. यंत्रसामुग्रीचा वापरही शक्य होईल. आज लहान शेतकऱ्याला ते शक्य नाही. कॉर्पोरेट शेती यंत्रसामुग्रीचे नियोजन करून तो वापरू शकतील. जमीन व हवामान कुठल्या पिकासाठी जास्त उपयुक्त आहे. याचा तांत्रिक अभ्यास आणि तो प्रत्यक्षात आणणे केवळ कॉर्पोरेट शेतीलाच शक्य होईल. वादळ आणि अवकाळी पावसाचा सामना करणे शक्य होईल. वाया जाणाऱ्या पिकांना विशेषतः फळांना रोखता येईल. भारतात सुमारे १६ टक्के शेतीचे उत्पादन विविध कारणांनी वाया जाते. शेतीशी संबंधित उद्योगांना कॉर्पोरेट क्षेत्र चालना देऊ शकेल. शेतकऱ्यांचे कुटुंबीय त्यात सहभागी होऊन आर्थिक लाभ उठवू शकतील.

ज्या पायाभूत सुविधा शेतीला आणि शेतीजवळील प्रदेशाला आज प्राप्त झालेल्या नाहीत त्या उभारणे शक्य होईल. भविष्यातील अमाप लोकसंख्येमुळे अन्नधान्याचा तुटवडा भासेल तेव्हा हायड्रोपोनिक्स, इरोपोनिक्स, बहुमजली शेती अशा नवनव्या प्रकल्पांच्या साह्याने तुटवडयावर मात करता येईल. नवकल्पनांचा अवलंब केल्यास भारत मोठया प्रमाणावर अन्नधान्य निर्यातही करू शकेल. तथापि हे शेतीच्या औद्योगिकीकरनाशिवाय शक्य नाही. शेतकऱ्यांच्या आणि राष्ट्राच्या उज्वल भविष्यासाठी शेतीला लवकरात लवकर उद्योगामध्ये अंतर्भूत करावं लागेल. परंतु राज्यकर्त्यांना आणि शोषकांना हे कितपत पचेल आणि रुचेल ?

कु. मनिषा शेळके
बी.ए. भाग - २

हमे पर्यावरण बचाना है ।

खतरे मे है वन्य जीव सब ।
मिलकर इन्हे बचाना है ।
आओ हमे पर्यावरण बचाना है ।
पेड न काटे बल्कि पेड लगाना है ।
वन है बहुत किमती इन्हे बचाना है ।
वन देते है हमे ऑक्सिजन
इन मे न आग लगाओ ।
आओ हमे पर्यावरण बचाना है ।
जंगल अपने आप सजेंगे ।
पेड फल फुल बढ़ेंगे ।
कोयल कुके मैना गाये, हरियाली फैलाये ।
आओ हमे पर्यावरण बचाना है ।
पेडो पर पशु पक्षी रहते ।
पत्ते घास है खाते चरते ।
घर न इनके कभी उजाडो
कभी न इन्हे सताओ
आओ हमे पर्यावरण बचाना है ।

प्रकाश बांडे
बी.ए. प्रथम वर्ष

Reasons of Failure

Watt Disney once said , " All our dreams can come true - if we have the courage to pursue them."

Now, if Watt Disney is right, then what are the things or factors that prevent us from realizing our dreams. I think, the first one is the lack of courage and confident. It is this factor that forces us to give up the dreams and aspirations of becoming a great player, doctor, astronaut or something else. The second is the habit of giving the excuses. When you would give up giving the excuses, that would be the moment, you would begin to feel freedom, security and happiness.

The next reason of failure is the lack of consistency and perseverance. The zeal with which we start a work soon leaves us. We fail to continue it over a certain period of time with patience. We forget that there is no short cut to success.

One more reason and one of the biggest reasons is lack of proper support and means. Without the sail a ship can not more in the desired direction. In the same way a person needs proper support, guidance and means from a right person.

Along with all these things man needs some divine luck. Though it may have a little part to play, its part and importance can not be completely denied.

All these things together are the same reasons of failure and if we overcome them, no power in the world can stop us from becoming successful.

Urvashi V. Kedar
B.Com - Part II

Journey of start with a struggle and end with a success

Our life is a journey with full if sacrifices, happiness, struggle, difficulties, challenges and much more. The great personality, Abraham Lincoln said, "In the end, it's not the years in your life that count it is the life in your years." He gave us the hard message of our life. Every success begin with a failure. One must be aware of surrounding. As we are all students, there are many struggles and destruction, we face a true person and a high class personality comes out when one crosses this difficult path. Everyday is a new opportunity to change your life. Everybody needs motivation in their life. The main air of this motivation is to keep us gaining valued results personal growth, better well being, enhanced performance or a sense of confidence. If is a road to improve our way of feeling, thinking and behaving. Now you must be thinking, why, I am talking about motivation ? It's only because in your whole life motivation is your engine.

One must remember that in your life

with full of struggle which we want to convert into success, one must have an assertive approach in his life. Now in day to day life we have so many example of great personalities who started with zero and now they are perfect person. Discipline in a student life and professional life plays a crucial role to live ones life efficiently and effectively. When you have discipline in your life your life you can make small sacrifices in the present for better life in future. Life is a journey where everyone competes among themselves, but only the fittest will survive as laid down by Darwin's rule. At the end of year when we look back, it may be a long journey but it's totally worth it for today. Everyone must tell themselves that No matter, How hard it is or how hard it get's, I am going to make it. The distance between your dream and reality is your action getting started is going to be done and it's necessary to make a beautiful experience with struggle to success. The great person 'Nalson Mandela' said, "The greatest glory in living lies not in never falling, but in rising every time we fall." It's only the things and matter that explains us that nothing is dominant in our life. If we close to decide than we dare to do and remember when we strive to become better than we are, everything around us becomes better too. Success is not a part of life, it's an aim of life. So at the end let there may be many struggle, with them will be light of dream which we will make true by our perseverance. Never forgot to do hard work in your life, because success is most often achieved by those who don't know the failure is inevitable.

Jayesh Kalyankar

B.Com Part-I

"3 Step Approach to Positive Attitude "

By Satish Dewanand Narwade

The essence of Yoga is to be positive in any situation that we find ourselves in.

When we are positive , we find that our interactions with the world and ourselves become brighter, more productive and perpetuate the 'feel good' factor. This in turn, makes us healthier and more powerful.

But, how do we develop this positivism ?

The answer can be found in 'Attitudinal Yoga.'

According to this concept of yoga, the path to a positive attitude can be found through 3 step approach, namely

1) Awareness
2) Acceptance and
3) Attitude

Awareness

The first step is to be aware at what and how we are thinking. We must train ourselves to be aware, at all time of how our mind is working - thoughts, thinking patterns and tendencies. Let's make this a habit. If it is difficult, the meditation

techniques of Antar Mouna and Yoga Nidra are methods which help us do this. These techniques help in the withdrawing of our sense to introspect.

Acceptance :

Awareness, however, brings about a heightened sensitivity to these issues. We tend to become judgemental and critical of ourselves or of others. This has the danger of sending us into a vicious cycle of negativity unless we learn to accept what we see and understand.

Have an attitude that "it is ok" to think how we are. Just be a witness to this fact and believe that God likes us for what we are. This acceptance leads to a genuine love and compassion, which forms the bedrock of positive thinking.

For example, if you are angry with your portner for not doing some thing as per your wishes, accept that it is natural for you to face such emotions. Accept that it is because of certain archetypes or 'samskaras' that lie embedded in your subconscious. Likewise, accept that it is ok for your partner to behave that way, which is based on his perception and the elements embedded in his subconscious.

With practice, you will find that this helps in surmounting negativity to a large extent.

Attitude

Once we have accepted what lies within our thoughts, we can actually start working upon how we 'want' to look at that particular person, situation or thing. Yoga techniques assist us in changing our attitude. The 'Sankalpa' or resolve we set in Yoga Nidra helps in shaping our mind. This resolve in yoga is always in the nature of a positive statement such as "I am becoming more positive every day." Such inputs feed into the mind help in shaping our attitude into one is positivism.

Let us look at changing attitude with the following example. Suppose you have a negative attitude toward someone to such extent that he puts you in a bad mood the moment you see him. For a moment, find just one small thing or quality in him that you do like. Now interact to him. Gradually, you will see that your feelings towards him will become more positive and things start looking up.

Following these three guidelines you will find yourself becoming more positive. Remember that every thought generated in the mind is also experienced by every cell in the body. That is why on a 'good' day you feel yourself exercising better with more flexibility. While on a 'bad' day you feel stiff and lethargic.

Ultimately, positive thinking affects the body vibrations in a positive manner. This inturn, affects the vibrations around us, which in turn, affect the situations around us. This helps in revealing our suffering and leading a harmonious life.

Satish Dewanand Narwade

B.Com Part-II

कविता

ख्वाहिश नहीं मुझे
मशहूर होने की,
आप मुझे पहचानते हो
बस इतना हि काफी है ।

अच्छे ने अच्छा और
बुरे ने बुरा जाना मुझे
जिसकी जितनी जरुरत थी
उसने उतना ही पहचाना मुझे ।

जिंदगी का फलसफा भी
कितना अजीब है
शामें कटती नहीं और
साल गुजरते चले जा रहे है ।

एक्ष अजीब सी
दौड है ये जिन्दगी
जीत जाओ तो कई
अपने पीछे छूट जाते हैं और
हार जाओ तो
अपने ही पीछे छोड जाते हैं ।

बैठ जाता हूँ
मिट्टी पे अकसर
मुझे अपनी
औकात अच्छी लगती है ।

मैंने समंदर से
सीखा है जीने का सलीका
चुपचाप से बहना और
अपनी मौज में रहना ।

ऐसा नही कि मुझ में
कोई ऐब नही है,
पर सच कहता हूँ
मुझमें कोई फरेब नहीं है ।

-: संकलन :-
अमृत मनोहर ज्ञानचंदानी
बि.कॉम २

मनो वैज्ञानिक कहानी : मेरी जीत

हिन्दी साहित्य के प्रसिध्द कहानीकार यशपाल व्दारा लिखीत **मेरी जीत** कहानी पुरुष-प्रधान मानसिकता पर आधारित कहानी है । जिसमें स्त्री के यथार्थ मनोविज्ञान का चित्रण किया गया हैं । अर्थात काहानी का सहनायक (नायिका का पति) पुरुषप्रधान मानसिकता से ग्रसित है । वह कहानी की नायिका (अपनी पत्नी) के प्रेमभाव को समझकर भी नासमझ बनता है । उसकी पत्नी अपने पति से न तो अपनी बात मनवाती है । और नही कुत्ते के पिल्ले को घर में रखने का आग्रह करती है । बल्कि उसका पती नाराज होकर कुत्ते के पिल्ले को घर से बाहर निकाल देने की बात करता है और यदि न निकाला तो वह घर नहीं आएगा, ऐसा कहता है । तब नायिका आदर्श भारतीय नारी की तरह पति की बात को मानकर पिल्ले को माली के यहॉ छोड आती है । पति के दफ्तर जाते ही वह अपने स्त्रीत्व और मातृत्व पर नियंत्रण नहिं रख पाती और पिल्ले को घर लाकर दुध-रोटी खिलाना शुरु करती है । महीने भर में हि पिल्ला कूदने लगता है । पति के लौटने से पहले ही वह पिल्ले को माली के यहॉ छोड आती । एक दिन दोहपर को पिल्ले के साथ खेलते हुए अपने पति के आने की आहट आती है । वह भयभीत हो जाती है । उसका पति कुत्ते के पिल्ले को देखकर फिर से नाराज हो जाता है । वह पति के बदलने के लिए कपडे लाने के लिए जाती है और आने पर देखती है कि पिल्ला उसके पति के पेट पर उलटा लेटा अपने पंजो और दॉतों में नेकटाई लिए खेल रहा है । वो पिल्ले को माली के यहॉ छोड आने की बात कहती है तब उसका पति कहता हैं कि **इसे यही रहने दो । क्या तुम इसके बिना रह सकोगी** । पति के इन शब्दो को सुनकर उसे अपनी जीत का अहसास होता है, जो उसने हार कर प्राप्त की थी परंतु उसकी इस हार में स्त्री का त्याग और समर्पण दिखाई देता है ।

यह मनोदशा और व्यथा मात्र नायिका की ही नहीं वरन समस्त भारतीय नारियों की है जिन्हें जीत प्राप्त करने के लिए पुरुषप्रधान संस्कृति के समक्ष अपना सर्वस्व त्याग और समर्पण करना पडता है । यही इस कहानी की मनोवैज्ञानिकता है ।

यशराज मुरलीधर पोपटानी
बी.कॉम ३ वर्षे

नारी : कल आज और कल

आधा विश्व समझी जानेवाली नारी आज भी अधूरी है । आज स्वावलंबी होकर भी परावलंबी है । कारण है परंपरा । परंपरा की जडे इतनी मजबुत है कि शिक्षित स्त्री भी उससे नहीं बच सकी । इसीलिए नारी के इतिहास (बीता हुआ कल) वर्तमान (आज) और भविष्य (आने वाला कल) के बारे में सोचना है । प्राचीनकाल से लेकर आधुनिक नारीकी समस्याएँ तथा परिस्थीतिओं को हम प्राचीनकाल मध्यकाल तथा आधुनिक काल कें बाँट सकते है । इन कालो के अंतर्गत दिखाई देता है कि नारी जिवन में कैसे कैसे परिवर्तन आता गया है साथही प्राचीनकाल से नारी ने क्या कुछ खोया क्या कुछ पाया है प्राचीन काल के अंतर्गत हमें वैदिक काल रामायण, महाभारत, की स्त्रियों का भी विचार करना पडेगा। प्राचिनकाल में नारी के देवी माता पत्नी कन्या ये रुप प्रधान माने गये है । प्राचीन काल मे स्त्री को देवी समझा गया है । किंतु स्त्री की कामना देवी बनना नहीं तो मानवी बनना रही है। रामायण काल तक स्त्री का रुप देवी, माता जैसा उदात्त रहा है किंतु महाभारत तक आते आते वह देवी से भोग्या बन गई । प्राचीन काल की नारी बधनो में जकडी शिक्षा तथा अधिकारो से कोसो दुर तथा पुरुषो के अधिन थी । बाल विवाह की समस्या सती प्रथा थी । साथही गौरवमयी बात स्त्री स्वयंवरा थी । आज तो यह भी स्थिति नहीं रही। प्राचीन काल में भी वैदिक युग में भी स्त्री की स्थिति अच्छी थी । मध्यमकालीन स्थिती में कोई विशेष अंतर नही अया । प्राचीन काल में देवी बनाकर अधिकारों से वंचित किया तो मध्ययुग में भोग्या बनाकर । स्त्री की कामना सदैव उसे मानवी समझा जाने की रही किंतु ऐसा किसी युग में नही हुआ । मध्यकाल अर्थात हिंदी साहित्य के रीतिकाल में स्त्री के शरीर का ही वर्णन है ।

मध्यकाल में एक और स्वतंत्रता आंदोलन था तो दुसरी और समाजसुधार आंदोलन । नारी की दशा सुधारने हेतु राजा राममोहन राय ने निर्दयी सती प्रथा का उन्मूलन किया । म.गांधी, म.फुले,स्वामी विवेकानंद आदी ने स्त्री सुधार के लिए प्रयत्न किए । परिणामतः स्त्री शिक्षित होकर अपने अधिकारों के प्रति जागरुक हो गई । परंतु पुरुषप्रधान संस्कृति का वर्चस्व बढने से स्त्री को कम समझा जाने लगा । एक और स्त्री शिक्षा तथा समाजसुधार के आंदोलन चल रहे थे तो दुसरी और स्त्री की आवाज को दबाने की कोशिश करनेवाला पुरुषवर्ग भी बन रहा था ।

आधुनिक काल सभी दृष्टि से आधुनिक रहा । समाज में नारी को समानता का दर्जा मिला । वह शिक्षित होकर अपने अधिकारो के प्रति जागरुक हो गई । अधिकार कैसे प्राप्त करना है यह आज की नारी समझ चुकी है । आधुनिक युग ने शिक्षा के कारण नारी के सामने नये नये क्षेत्र प्रस्तुत किए है । कितु इसके साथ नयी - नयी समस्याएँ बनती - बढती जा रही है । भारतीय समाज में नारी की स्थिती विभिन्न कालों में और विभिन्न समाजो में भिन्न - भिन्न प्रकारकी रही है । प्राचीन काल में उसे शक्ति, ज्ञान एवं संपत्ती के प्रतिक रुप में माना गया है । बाद में मध्ययुग में देवी रुप से निकालकर भोग्या रुप में बिठा दिया गया । आज आधुनिक युग मे स्त्री की स्थिती में कुछ सुधार आ रहे है । वह स्वावलंबी, अर्थनिर्भर बन गई है । वह अधिकारों के प्रति सचेत हो चुकी है । हर क्षेत्र में खेल, ऑलंपिक,वैज्ञानिक,राजनीतिक आगे बढ रही है । जो आधुनिक काल एवं शिक्षा की देन है ।

कु.श्रेया संतोष केडिया
बी.कॉम.प्रथम वर्ष

कोरोना से हमने सिखा .....

कोरोना ने क्या सीखाया :- प्रकृति में अनेक घटनांए घटती रहती है । जिसका अच्छा बुरा प्रभाव मानवी जिवन पर प्रत्यक्ष और अप्रत्यक्ष रुप में होता है । जैसे की कोरोना महामारी । दुनिया भर में इस प्रकोप के कारण अरबो लोगों का जिवन बाधित हो गया है । कुछ के परिवार तबाह हो गए है । ऐसी भयावह स्थिती कोरोना के कारण हुई है । हम कोरोना को एक आपत्ती के रुप में देखते है तो दुसरी और इस महामारी ने मानव समाज को बहुत सारी अच्छी और बुरी चीजें सिखा दी है

मानवता :- बढते कोरोना संक्रमण के कारण लॉककडाउन किया गया । लोग अपने घरो। तक सीमीत हो गए है डर ने लोगो को बहार जाने से रोक दिया है । जो विभक्त परिवार थे वे भी अपने गॉव घर जाकर संयुक्त परिवार में रहने लगे । जिससे स्नेह बढने लगा है । पहले एक दुसरे के साथ बिताने के लिए समय नही । था, लेकिन अब हम एक साथ घरपर रह सकते है । समय देने से निश्चत रुप से एक दुसरे से बहूत दुर चले गए रिश्तो को करिब लाया गया है । आपसी प्रेमभाव बढने लगा है । रिश्तो का महत्व समझा में आने लगा हैकोरोना ने जब मनुष्य पर हमला किया तो काई देवता, धर्म, जाति, पंथ उसकी सहयता के लिए नहीं आया केवल मनुष्य उसकी मदत के लिए दौडता हुआ आया। जब मनुष्य कोरोना से संक्रमित था तो उसके बचाव में मानवता आयी । एसी भयावह स्थिती में अपनी जान जोखीम में डाल डॉक्टर,नर्स,पुलिस,सफाईकर्मी,वाहक सेवाधारियों ने अपने कर्तव्यों पर जोर देकर मानवता का ख्याल रखा । कई बार मृतक के रिश्तेदार करीब नही आए लेकिन मानवता उन्हें दफनाने के लिए आगे आयी । मानवता वादी लोगों ने सडको पर फसे लोगो को भोजन के पैकेट वितरीत किये । घर घर से सेवाधारी युवक आगे आये । इसके अलावा उदार दानदाता आगे आये क्योंकि मनुष्य बडा कोई नही है । यदी मनुष्य जिवीत रहेगा, तो देश जिवीत रहेगा यह भावना समझ आने लगी और यह कोरोना था । जिसने इंसान को इंसान बनाना सिखाया

स्वच्छता और स्वास्थ :- कोरोना वायरस के संक्रमन को रोकने के लिए स्वच्छता महत्वपुर्ण है । बार बार हाथ धोना, सैनिटायजर का उपयोग, घर की सफाई, कार्यालय परिसर के साथसाथ व्यक्तीगत स्वच्छता पर भी ध्यान दिया जाने लगा । कोरोना से बचने का सबसे प्रभावशाली उपाय है अपनी खुद की प्रतिक्षाप्रणाली को बढावा देना । इसके लिए खुले में तला हुआ भोजन खाने के बजाय घर पर ही अलग अलग पदार्थ बनाना,गर्म भाप लेना,विटामियुक्त फल/गोलीयों का सेवन समय पर सोना आदि बातों पर जोर दिया जाने लगा । अर्थात कोरोना ने ही हमें शारीरीक स्वास्थ का महत्व समझाया ।

बचत की आदतें :- सच कहूँ तो लॉकडाऊन के दौरान सभी ने सिखा की भविष्य के लिए बचत कैसे करें ? और यह बचत भविष्य में कितनी उपयोगी होगी इसका अनुभव सभी ने लिया । जिन्हानें अपनी नौकरी खोदि जिन्हे अपना वेतन नहीं मिला ऐसे लोगों को अपनी संचित पूंजी काम आ गई । आज खाते है, कल देखते है यह सोच रखनेवाले व्यक्तिओं को एक सबक मिला । जिन्हे लगातार बाहर घुमना होटल में खाना जैसी आदते थी उनकी आँखे भी कोरोना ने यह कहते हुए खोल दी की घर के खाने से भी व्यक्ती जिवीत रह सकता है । वाहन घर पर है इससे पेट्रोल की बचत हुई । सबसे जरुरी शादी समारोह में होनावाला खर्च हजारो की उपस्थिती में होनेवाला शादी समारोह अब कोरोना के कारण चार-पाच लोगों की उपस्थिती में संपन्न हो रहा है ।कोरोना ने न केवल पैसे बचाए बल्की मानसिक परेशानी से भी मुक्त दिलायी । जो पर्यटनप्रेमी थे उनका पर्यटन रुकने के परिणामस्वरुप आर्थिक बचत हूई । बेशक कोरोना ने हमे बचत सिखायी या यूँ कहे तो कोरोना ने हमे बचत की आदत लगायी । **ऑनलाइन कार्य :-** महामारी के कारण होनवाले लॉकडाउन ने सभी सरकारी अर्ध-सरकारी कार्यालयों को बंद कर दिया । परिणाम स्वरुप सार्वजनिक जिवन पुरी तरह से बाधित हो गया तभी एक

कोरोना ने जब मनुष्य पर हमला किया तो काई देवता, धर्म, जाति, पंथ उसकी सहयता के लिए नहीं आया केवल मनुष्य उसकी मदत के लिए दौडता हुआ आया। जब मनुष्य कोरोना से संक्रमित था तो उसके बचाव में मानवता आयी । एसी भयावह स्थिती में अपनी जान जोखीम में डाल डॉक्टर,नर्स,पुलिस,सफाईकर्मी,वाहक सेवाधारियों ने अपने कर्तव्यों पर जोर देकर मानवता का ख्याल रखा । कई बार मृतक के रिश्तेदार करीब नही आए लेकिन मानवता उन्हें दफनाने के लिए आगे आयी । मानवता वादी लोगों ने सडको पर फसे लोगो को भोजन के पैकेट वितरीत किये । घर घर से सेवाधारी युवक आगे आये । इसके अलावा उदार दानदाता आगे आये क्योंकि मनुष्य बडा कोई नही है । यदी मनुष्य जिवीत रहेगा, तो देश जिवीत रहेगा यह भावना समझ आने लगी और यह कोरोना था । जिसने इंसान को इंसान बनाना सिखाया **स्वच्छता और स्वास्थ :-** कोरोना वायरस के संक्रमन को रोकने के लिए स्वच्छता महत्वपुर्ण है । बार बार हाथ धोना, सैनिटायजर का उपयोग, घर की सफाई, कार्यालय परिसर के साथसाथ व्यक्तीगत स्वच्छता पर भी ध्यान दिया जाने लगा । कोरोना से बचने का सबसे प्रभावशाली उपाय है अपनी खुद की प्रतिक्षाप्रणाली को बढावा देना । इसके लिए खुले में तला हुआ भोजन खाने के बजाय घर पर ही अलग अलग पदार्थ बनाना,गर्म भाप लेना,विटामियुक्त फल/गोलीयों का सेवन समय पर सोना आदि बातों पर जोर दिया जाने लगा । अर्थात कोरोना ने ही हमें शारीरीक स्वास्थ का महत्व समझाया ।

बचत की आदतें :- सच कहूँ तो लॉकडाऊन के दौरान सभी ने सिखा की भविष्य के लिए बचत कैसे करें ? और यह बचत भविष्य में कितनी उपयोगी होगी इसका अनुभव सभी ने लिया । जिन्हानें अपनी नौकरी खोदि जिन्हे अपना वेतन नहीं मिला ऐसे लोगों को अपनी संचित पूंजी काम आ गई । आज खाते है, कल देखते है यह सोच रखनेवाले व्यक्तिओं को एक सबक मिला । जिन्हे लगातार बाहर घुमना होटल में खाना जैसी आदते थी उनकी आँखे भी कोरोना ने यह कहते हुए खोल दी की घर के खाने से भी व्यक्ती जिवीत रह सकता है । वाहन घर पर है इससे पेट्रोल की बचत हुई । सबसे जरुरी शादी समारोह में होनावाला खर्च हजारो की उपस्थिती में होनेवाला शादी समारोह अब कोरोना के कारण चार-पाच लोगों की उपस्थिती में संपन्न हो रहा है । कोरोना ने न केवल पैसे बचाए बल्की मानसिक परेशानी से भी मुक्त दिलायी । जो पर्यटनप्रेमी थे उनका पर्यटन रुकने के परिणामस्वरुप आर्थिक बचत हूई । बेशक कोरोना ने हमे बचत सिखायी या युँ कहे तो कोरोना ने हमे बचत की आदत लगायी । **ऑनलाइन कार्य :-** महामारी के कारण होनवाले लॉकडाउन ने सभी सरकारी अर्ध-सरकारी कार्यालयों को बंद कर दिया । परिणाम स्वरुप सार्वजनिक जिवन पुरी तरह से बाधित हो गया तभी एक **विकल्प वर्क फ्रॉम होम** मिला जिससे काम पर असर न पडे । और आवश्यक सेवाए शुरु रहे । राहतकार्य न रुके । इसके लिए आईटी के माध्यम से कुछ ऑनलाइन तो कुछ ऑफलाइन घर पर बैठकर किये जा रहे है । लेकीन स्कूलों कॉलेजो के बंद होने के कारण बच्चो की पढाई को लेकर समस्या निर्माण हुई । तब कोरोना ने हमे ऑनलाइन शिक्षाप्रणाली का उपाय सुझाया । स्कुल बंद लेकिन शिक्षा शरु सुचना प्रॉद्योगिकी, टिवी, रेडीयो,मोबाईल,कम्प्युटर आदी की मदत से शिक्षा शूरु की गई । विभिन्न सोशल मिडीया,वेबिनार, ऑनलाईन कक्षाएँ शुरु है । हांलाकी इसमें भी कई समस्याए थी जिनमे सभी के पास मोबाईल कम्प्युटर का न होना इंटरनेट की सुविधा उपलब्ध न होना ऐसी स्थिती में भी कुछ महत्वाकांक्षी शिक्षको ने इससे बहार निकल कर ऑफलाईन शिक्षा जारी रखी । जिससे घर पर बैठे बोर हो चुके छात्रो को एक नया पुररुस्थान मिला । कोरोना ने एक नयी अवधारणा पेश की जिससे छात्र बिना स्कुली शिक्षा के और बिना शिक्षक के सिख सकते है । **सकारात्मक दृष्टिकोण :-** हालांकी कोरोना का संकट लागन में बहुत बडा है लेकिन हम सभी थोडी सी सावधानी के साथ इस संकट को दुर कर सकते है । जनसंपर्क से बचना सरकार के नियमो का पालन करते हुए खुद का और दुसरो का ध्यान रखना जरुरी है । भारत में पहले भी प्लेग जैसी महाभयानक बिमारी, जानलेवा, भूकंप, अकाल, बाढ आदि आपदाए आयी तब सभीने इसका सामना किया । कोरोना महामारी अंतिम होगी ऐसा भी नी है क्योकि कोरोना के बाद भी हमे कोरोना के साथ जिना होगा इस तरह का आत्मविश्वास कोनोना ने हमें दिया । इसी आत्मविश्वास के कारण भविष्य में किसी भी आपत्ती / महामारी का सामना कर सकते है । यह सकारात्म दृष्टिकोन कोरोना ने हमे दिया।

राज अतुल गांधी
बी.कॉम.तृतीय वर्ष

अशा वेळी मोबाईलचा होणारा त्रास दुस-याला होणारा त्रास, कितीतरी वेळ बोलत राहिल्यामुळे स्वतःलाच भरावे लागणारे बिल, स्वतःच्या व इतरांच्याही आरोग्यावर होणारा परिणाम त्यामूळे होणारे प्रदुशण हे सारे अटळच असते. तसे पाहिले तर पूर्वीच्यासारखी मोबाईल चैनीची वस्तू राहिलेली नाही. मोबाईलचा अतिरिक्त वापर हा अनेक शारिरीक व्याधीना निमंत्रण देणारा असतो. मेंदू, किडनी, हृदय इ. अवयवावर ही मोबाईल फार मोठा परिणाम करू शकतो. एकूणच काय तर, मोबाईलचा योग्य वापर केला तर मोबाईल वरदानच आहे नाही तर शाप.

-: संकलन :-
अमृत मनोहर ज्ञानचंदानी
बि.कॉम २

जातीवाद

या सृश्टीची निर्मीती प्राण्यांपासून झाली.या सृश्टीवर अनेक जीव आहेत. आजही या पृथ्वीवर त्यापैकीच मनुश्य हा एक आहे. सुरूवातीच्या काळामध्ये या पृथ्वीवर आदिमानव होते. आदीमानव काहीच प्रगत नव्हता. त्याला काहीच कळत नव्हते, हळू हळू तो प्रगती करू लागला. या पृथ्वीवर सर्वात हुशार मनुश्य प्राणी आहे. आदीमानवापासून मनुश्याची सुरूवात आणि प्रगती होत होत गेली. मानव काम करू लागला. तेव्हा मानवामध्ये जात नव्हती. सगळे एकत्र राहत होते. त्याकाळामध्ये मनुश्य जात ही एकच गोश्ट माणसाला माहीत होती.

कालांतराने मानव संघटन करून राहू लागला. काम करू लागला आणि तेव्हा पासून 'जात' या प्रकाराला सुरूवात झाली. मानवांच्या कामावरून व्यवसायावरून त्या मानवाची ओळख ठरवली जायची. त्या व्यक्तीचा व्यवसाय त्याची ओळख होती आणि इथूनच 'जात, धर्म या गोश्टीला सुरूवात झाली.उदा. शिवण काम करणारा शिंपी, तेल काढणरा तेली अश्या जाती ठरविण्यात आल्या आज त्याच जाती, धर्माच्या नावाखाली समाजामध्ये किती बळी जात आहेत. आज आपला देशामध्ये जी अस्थिरता आहे ती फक्त धर्मामुळे आणि जातीमुळे आज समाज भांडत आहे.

आज आपण पाहतो की, मानवाने किती प्रगती केली. मनुश्य दुस-या ग्रहावर जावून राहू लागला तरी डोक्यामध्ये जातीबद्दल व्देशाची भावना ठेवून आहे. जातीमध्ये उच्च जात, माध्यम जातीचा, खालच्या जातीचा असे स्थर सुद्धा मानवानेच ठरवले. अरे! त्या जगनिर्मात्याने मानवाला निर्माण करताना फरक केला नाही मग त्याच देवाला आपले आराध्य दैवत माननारे तुम्हीच मानवात फरक का करता? देवाने फक्त मनुश्य निर्माण केला, तो या पृथ्वीवर आल्यावर तो ज्याच्या घराण्यात जन्माला येतो त्यावरून त्यांची जात ठरवली जाते.

ईश्वराला जर जात धर्म ठरवायचा असता तर त्याने जन्माच्या वेळीच त्यांच्या डोक्यावर लिहून पाठवलं की हा या या धर्मात राहील. आज आपल्या समाजामध्ये जो वाद चालू आहे तो फक्त जातीमुळे आहे. आज सगळा देश जातीच्या नावाखाली कितीतरी बळी घेत आहे. यामध्ये आपल्याच देशाचे खूप नुकसान करत आहे. आपण अमेरिका, इंग्लड हे देश जर पाहले तर त्या देशाच्या बरोबरीला आपला देश खूप मागे राहीलाय. त्याचे कारण धर्म आणि राजकारण. आपल्या देशात राजकारण हे धर्मावरच चालते. देशाची प्रगती फक्त जातीमुळे थांबली. राजकारण म्हणजे धर्माचा खेळ आहे. जात लोकांच्या डोक्यात एका अवयवासारखी आहे. जसे एखादयाला जर एक हात किंवा पाय नसला तर तो अपूर्ण असतो, तसाच मानवाने जात हा एक अवयव समजला आहे आणि बिना जातीच या जगात कोणीच नाही कि ज्याला जात नाही जात घट्ट झाली मानवी मनावर ती दूर करण्यासाठी कितीही प्रयत्न करा. मनुश्य प्राण सोडील किंवा घेईल, पण जात नाही विसरत. इतर देशामध्ये जातीचा प्रभाव नसल्यामुळे ते देश प्रगती करत आहे. आणि आपला देश धर्माच्या नावावर दंगे वाद करण्यातच गुंतलेला आहे. म्हणून देशात पाहिजे तितकी प्रगती नाही. आपण कुठेही गेली गेलो की आधी आपल्याला आपल्या जातीची ओळख दयावी लागते. आपल्याच समाजामधले काही समाजकंटक आहेत जे वाद होण्यासाठी कारण शोधून धर्मा-धर्मात वनवा पेटवतात. हे सगळं थांबल पाहिजे. पण हे केव्हा थांबेल जेव्हा लोकांच्या डोक्यातली आणि नावामागे लागणारी जात नश्ट होईल तेव्हा आपला देश पुढे जाईल.

शितल देवकर

सुविचारांचा संग्रह...

★ देशातील प्रतेक घर हे शाळा आहे आणि घरातील माता-पिता हे शिक्षक आहेत.

★ जाचा सोबतीला सुंदर विचार असतात तो कधीच एकटा नसतो.

★ खरे बोलणाचा एक दुाम फाादा असा होतो की, आपण कोणाशी का बोलतो हे लक्षात ठेवणाची गरज नसते.

★ धोासाठी जगणे हे धोासाठी मरणापेक्षाही कठीण आहे.

★ मनुष जा गोष्टीला घाबरतो, तावर तो प्रेम करु शकत नाही.

★ कला ही बुध्दिचा अंगणात असलेला विचारांना ह्दाचा दिवाणखाणात ोऊन सोडणाचे कार्ा करते.

★ आशा व निराशा ाा एकाच नाणाचा दोन बाजू आहेत, आशा संपताच निराशा संपून जाते.

★ अज्ञान हे स्वार्थ आणि मोह ााचे निर्माण केंद्र आहे.

★ तारे कितीही तेजस्वी असले तरी, ते काळोखातच चमकतात.

★ दुसना अडचणीत पडलाशिवाा पहिला अडचणीतून सुटका होत नाही.

★ देशाचा विकास करावााचा असेल, तर बालकांचा सर्वांगीण विकास झाला पाहीजे.

★ जो मुलांचे मन जाणतो, तोच ाशस्वी शिक्षक होवू शकतो.

★ केस वाढवून देवानंद होणापेक्षा ज्ञान वाढवून विवेकांनद व्हा.

नदीचा पलीकडे

नदीचा पलीकडे राळा पेरला बाई, राळा पेरला
एके दिवशी काऊ आला बाई, काऊ आला
एकच कणीस तोडून नेला बाई, तोडून नेला
सईचा अंगणात टाकून दिलं बाई घरांत नेले
सईने उचलून घरात नेले बाई घरांत नेले
कांडून कांडून राळा केला बाई, बाजारात गेली
पाच पैशाची घागर आणली बाई, घागर आणली
घागर घेऊन पाणाला गेली बाई, पाणाला गेली
तोच तिचा मधला बोटाला विंचू चावला बाई, विंचू चावला
आला माझा सासरचा वैद्य
डोक्ात टोपी फाटकी तुटकी
अंगात सदरा फाटकं तुटकं
पाात बुट फाटके तुटके
हाती काठी जळकं लाकुड
तोंडात विडा शेणाचा
कसा गं दिसतो भिकानावाणी बाई, भिकानावाणी
आला माझा माहेरचा वैद्य
डोक्ात टोपी जरीकाठी
अंगात सदरा मखमलली
नेसाला धोतर भरजरी
पाात बुट पंचरंगी
तोंडात विडा केशराचा
कसा ग दिसतो राजावाणी बाई राजावाणी.

संग्राहक--कु.भागश्री र.जाधव

....

सुविचार
निरनिराळ्या लोकांच्या दृष्टीकोनातुन
आपन स्वतःला पाहु शकतो जर आपल्याला
खुप नवे मित्र आपल्यातच मिळतील.
व.पु काळे

महाविद्यालयाचा अहवाल - सत्र २०२०-२१

सत्र २०२०-२१ हे वर्षेही खरे पाहता कोरोना मुळे प्रभावित असलेले वर्षे आहे कोविड - १९ मुळे समग्र जनजीवन विस्कळीत झोले त्याचा प्रभाव शैक्षणिक संसाधनावरही आपसूकच पडला शिक्षण व्यवस्था ब-यापैकी कोलमडून पडली. अशा घटकांना सामोरे जातांना आमच्या महाविद्यालयाने शासनाच्या सर्व नियम व अटीचे पालन करीत विद्यार्थी केंद्रीत उपक्रम राबविण्याचा कसोसिने प्रयत्न केला यात काळात महाविद्यालय नॅक ला सामोरे गेले धावपळ,भयग्रस्त वातावारणातही वातावणातही आमच्या महाविद्यालयाने जि कमागीरी केली त्याचे योग्य मुल्यमापन करीत आम्हाला बी दर्जा प्राप्त झाला. या सोबत महाविद्यालयात धिविध विभागाच्या व्दारे व उपक्रम राबविण्यात आले. रासेयो चे पथक नहेमी प्रमाणे क्रियाशील राहिले.सांस्कृतिक विभागाव्दारे नैक समीतीपुढे उत्कृष्ट कलादर्शन घडविले. वार्षिक व्दारे फराळ वाटप करण्यात आले अर्थशास्त्र, राज्यशास्त्र विभागाने, अभ्यासपुर्वक भेटी घेतल्या, सविधान दिनी आभाशी पध्दतीने कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. सोबतच शारिरीक शिक्षण विभागाने ऑनलाईन कार्यशाळेचे आयोजन केले.मराठी विभागाव्दारे **मराठी राजभाषा दिन** साजरा करण्यात आला. यासहपरिसरात अरसेनिक अल्बम तीस गोळया आणि सॅनिटायझर व मास्कचे वाटप करण्यात आले. विद्यार्थांच्या सोयीसाठी संपुर्ण महाविद्यालया सॅनिटायझर हि करण्यात आले. विद्यापीठाच्या मार्गदशानानुसार आमच्या प्राध्यापकानी ऑनलाईन क्लासेस घेऊन अभ्यासक्रम पूर्ण करण्याचा प्रयत्न केला. सन १९-२० मध्ये उत्तीर्ण विद्यार्थ्याचा पदवी धिदान समारंभ संस्थापक सचिव मा.बी.पी.पवार सर यांचे उपस्थिती, प्राचार्य.डॉ.जयंत बोबडे यांच्या मार्गदर्शनात आयोजित करण्यात आला. कोवीड-१९ चा प्रभाव असुन महाधिद्यालयाने विद्यार्थी विकासास्तव सतत सक्रिय राहण्याचा प्रयत्न केला.

राष्ट्रीय सेवा योजना अहवाल (सत्र २०२०-२१)

आमच्या महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजनेचे पथक प्राचार्य डॉ.जयंत बोबडे आणि रा.से.यो.कार्यक्रम अधिकारी प्रा.नेमीचंद एफ चव्हाण यांच्या मार्गदर्शनात कार्यरत असुन अत्यत सक्षमपणे रासेयो पथकव्दारे शैक्षणिक सत्र २०२०-२१ मध्ये विविध सामाजिक सांसकृतिक आणि शैक्षणिक उपक्रम राबविण्यात आले. केंद्र सरकार, महाराष्ट्र शासन आणि संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावती यांच्या निर्देशानुसार वेळोवेळी आलेल्या सुचना आणि मार्गदर्शनानुसार ग्रामपातळी व महाविद्यालयीन स्तरावर विविध उपक्रम राबविण्यात आले. नियमित कार्यक्रमासह सत्र २०२०-२१ मध्ये ग्राम येवता या ठिकाणी वृक्षारोपण आणि कोरोना संदर्भात जनजागृती राबविण्यात आली. तसेच विद्यार्थी केंद्रित राष्ट्रोपेयोगी आणि समाज उन्नत कारणा-या कार्यक्रमाचे सातत्याने आयोजन करण्यात आमचे रासेयो पथक सदा अग्रेसर होते. शैक्षणिक सत्र २०२०-२१ ध्ये कोवीड -१९ जनजागृती कार्यक्रम, मास्क, आर्सेनिक गोळ्या, सॅनेटायझरचे वाटप, वृक्षारोपन, आंतरराष्ट्रीय योगा दिन, रासेयो दिन, वाचन प्रेरणा दिन, सविधान जागृती, संत गाडगेबाबा स्नेहानुवंध अभियानंतर्गत रक्तदान शिबिराचे आयोजन, गरिब बेघराना फराळ वाटप, महिला सक्षमीकरण, रा.से.यो. आयोजीत विविध ऑनलाईन कार्यक्रमामध्ये सहभाग नॅक समितीसमोर सादरीकरण असे विविध कृतिशील उपक्रम रा.से.यो. पथकाव्दारे राबविण्यात आले.

Shri.B.P.Pawar (Ex.Principal)

M.A.Political Sci. M.A.Pub.Adm.,M.A.History,
M.A.Sociology, M.A.Economics.,B.Ed.,D.P.Ed.

-Founder Secretary-

Shamki Mata Shikshan and Krida Prasarak
Mandal Umari (BK) Dist.Washim

Introduction of Society

Shamki Mata Shikshan and Krida Prasarak Mandal Umari (BK) Dist. Washim is founded in 1980 with the aim to promote education for unprievilaged and Under previlaged sections of society. Sudhakarrao Naik Arts, Science & Umashankar Khetan Commerce Jr. College Akola is established in 1984-85 & Sudhakarrao Naik Arts and Umashankar Khetan Commerce College Akola is established in 1986-87. It is approved by Maharashtra Govt. and affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University Amravati.

Along with this College the follwing Institutions are run by the Society.

1) Sudhakar Naik Junior College (Arts, Commerce), Mangrulpir Dist. Washim.
2) Nath Vidhyalaya, Mangrulpir Dist. Washim
3) Late Shri. Vasantrao Naik Public Taluka Granthalaya, Mangrulpir, Dist. Washim
4) Lal Bahadur Shastri Sarwajanik Wachnalaya, Dapura (Kd.) Dist. Washim.
5) Nehru Granthalaya, Manora Dist. Washim.
6) Central Govt. aided project of informal Education centre, Manora, Dist. Washim. (1987-88)
7) Nutan Sarwajanik Wachanalaya, Barshitakli, Dist. Akola.
8) Smt. Sumantai Naik Vimukta Jamati Ashram Shala, Jam (Vasu) Tq. Barshitakli Dist. Akola.
9) Priyadarshini Vidyalaya, Jam (Vasu) Tq. Barshitakli Dist. Akola.
10) Shamki Mata Sarwajanik Wachanalaya, Umari (Bk) Tq. Manora Dist. Washim.
11) Tilak Granthalaya, Shelu Bazar, Tq. Mangrulpir Dist. Washim
12) Shri. Sant Sevadas Maharaj Sarwajanik Wachanalaya, Jam (Vasu) Tq. Barshitakli, Dist. Akola.

Sudhakarrao Naik Arts, Science and Umashankar Khetan Commerce College, Akola

Sudhakarrao Naik Arts, Science and Umashankar Khetan Commerce College, Akola

मराठी भाषा गौरव दिन समारंभ

सुधाकरराव नाईक कला , विज्ञान व उमाशंकर खेतान वाणिज्य महाविद्यालय,अकोला .